

ספר מקור הברכה השלם

המכיל בירורים בגדרי ברכות המצוות
וחקר מטבעות ברכותיהן

מאת הגאון המפורסם הבקי הנפלא
מוה"ר ראובן ב"ר משה מרגליות זצ"ל

נדפס לראשונה ע"י המחבר בלבוב, תרצ"ד
וכעת יוצא לאור מחדש ביוזמת ב"א הגאון המנוח,
הר' חנניה וויינברגר נר"ו
כולל תיקונים והוספות למכביר מכת"י המחבר זצ"ל

עם השלמות וביאורים, ובתוספת נספחים חשובים:
קונטרס גבול ראשונים – גדרי ברכות המצוות להראשונים
[כולל תשובת ר"י ׳ן פלט מכת"י ועוד]

מאמר מטבע הברכות למהר"צ חיות זצ"ל
[ע"פ דפ"ר, זאלקווא תר"ד]

קונטרס כיצד מברכין להגר"ח קנייבסקי זצ"ל
בבירור השיטות באיזו מצוות מברכין ב"ל ואיזו ב'על'
[מתוך ספר נחל איתן]

מכון עלה זית
רחובות-לייקווד, ה'תשפ"ו

אינני יודע מי משני הרבנים שהיו מוריו קדם למי. אך לימודו העיקרי והרגיל היה באורח עצמאי בבית המדרש ב"שטיבל" של חסידות זידיטשוב.

התייתם מאביו [נפטר בד' שבט תרס"ד] בהיותו בן 14 ומעכשיו נאלץ לסייע לאמו בחנות המכולת ששימשה לפרנסת המשפחה [אמא, שלוש בנות ושני אחים נוספים?]. היום שימש למלאכה מפרכת במכולת והלילות ללימוד עצמי מתוך עייפות רבה. סדר לימודו העיקרי היה ב"שטיבל" אך גם זה היצטמצם ביותר בתוקף הנסיבות. בנוסף לכך, הרב זצ"ל כ"ראש המשפחה" דאג וטרח לחתן שתיים מאחיותיו.

בהיותו כבן 17 התחיל לפרסם מאמרים תורניים ומאמרים שנושאים היה ציבורי ולאומי בירחונים התורניים "מחזיקי הדת" שהופיע בלובוב וב"המצפה" שהופיע בקרקוב.

בשנת תרס"ח בהיותו כבן 18 נשא לאשה את מרת חיה גנדיל לבית שיין.

אינני האדם הראוי והמסוגל להעריך כיאות את פועלו התורני, הלמדני, המחקרי והיצירתי של הרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל שעדר בכל מקצועות היהדות לענפיהם הרבים והשונים לעומקם, לרוחבם ולרום הישגיהם ומעלותיהם, הרי אין כמעט תחום שהרב זצ"ל לא עסק בו וחידש בו חידושי המאלפים ומאירי העיניים, ספריו הרבים מהווים הוכחה ועדות לדורות.

דומה, שלנפטר הדגול יאה ונאה התואר איש הזוהר. רבות שקד בלימודו ובמחקריו הרבים בספרות הרז לענפיה. נתקיים בו מאמרו של רב על שמואל "כל רז לא אניס ליה" [חולין נ"ט ע"א]. הרב זצ"ל ידע לבנות על פי רמזים קלים "רזי דרזין", בנין גדול וחשוב לדורות בהרבה תחומים בספרות התורנית בספריו הרבים, ובמאמריו הרבים שזכה לפרסם בחייו.

הרב ראובן מרגליות זצ"ל הוכר עוד בצעירותו ממש כתלמיד חכם מובהק ומופלג [ראה פרק "מכתבי רבנים" המופיעים לראשונה כנספחים לספר זה] השוקד על תלמודו באורח תדיר, איננו זר בתורת הרז. ה"אור" הגנוז [אור בגימטריה רז] של חכמת הקבלה, נהיה ל"ניצוץ" המאיר את פנימיות תורת הסוד ומאיר את סתרי התורה שבכתב ושבעל פה.

הרב זצ"ל הוסמך לרבנות על ידי הגאון הרב מאיר אריק אבד"ק בוטשאש ב"יום ד' ויגש [בשנת] העת"ר [1909] לפ"ק פה עמ' וויען" שבימי המלחמה שהה בוניה וכנראה שגם הוא שהה באותם ימים בוניה, ועל ידי הרה"ג הרב משה באב"ד, הרב של לבוב-למברג ביום ו' לסדר "וכל טוב אדוניו בידו" [בשנת] תרע"ד.

התקיים ברב זצ"ל מאמר חז"ל "מי גילה רז זה לבני". הוא דלה ממכמני הספרות התורנית דברי חז"ל שלא היו ידועים לרבים מחכמי ישראל, הוא גילה פנים – את הפנימיות שהייתה חבויה ומוסתרת, כביכול, בים התלמוד, ואת הגנוז בספרות הנגלה של חז"ל. הוא חשף את הטמיר שבעולם הקבלה, ואת הנעלה והנעלם שבספרות הרז. הנגלה

והנסתר חברו אצל ר"מ ליצירה תורנית חיה, לתורת חיים אחת. שתי תורות, כביכול, מאירות ומשלימות זו את חברתה, לתורת אמת אחת.

הרב זצ"ל היה דולה פנינים מספרות הרז ומשקה לספרות הנגלה, ומאידך, היה דולה מרגליות מהנגלה ומשקה לספרות הקבלה והמסתורין. כל זאת עשה לא רק בדרך של למדנות מקיפה ועמקות מופלגת, החובקת ומשתרעת על כל תחומי חכמת ישראל רבת הפנים, כי אם על דרך הפשט. בקיאותו הרבה, ידענותו הרחבה, למדנותו המעמיקה, החדשנית והפורצת גבולות, זיכרונו הפנומנאלי המיוחד, ישרות שכלו, חשיבתו החותרת לאמיתתה של תורה, ובעיקר כוחו וסגולת היצירתיות היחודית שלו בחיבורן של תורת "הנגלה" ו"הנסתר" יחד הציתו את "ניצוציו" והדליקום ל"אור בהיר" ומאיר. ניתן לומר ששום רז תורני או קבלי לא היה זר לר"מ. דרכו ושיטתו – הפשט וההיגיון הצרוף, דרך של "פשוטו של מקרא" מזה, ואילו אישיותו פשטות, ענווה, נועם הליכות, אורח חייו כמעט סגפני, צניעות יחד עם "הצנע לכת עם אלוהים". זהו גם סוד חידושי המאירים דרכה של תורה והמפתח ליצירתו המופלאה והמאלפת.

דרכו הלמדנית ושיטתו המחקרית – דרך הזוהר, הבהירה, המעמיקה והמקיפה והיצירתית היא שעוררה השתוממות והתפעלות אצל כל שומעי לקחו הרבים, ששתו בשקיקה ובצמא את חידושי ותורתו – כיצד הנושא שנלמד או הסוגייה שאודותיה דובר והתפלפלו, לא הייתה מובנת ונהירה, קודם לכן, לפני שהרב מרגליות זצ"ל גילה את פשטותה ופנימיותה של ספרות חז"ל, של תורת הנסתר ושל תורת הנגלה לענפיהם הרבים.

בשנות ה-50 הרב מרגליות חגג, לרוב, את חג הסוכות בדירתו שבשיכון מזרחי רמת גן, שהיה לא רחוק מבית העלמין "שומרי שבת" מיסודו של ר' י. הלפרין המצוי בקצה רחוב "חזון איש" ובדרום העיר בני ברק. מנהגו של הרב מרגליות בהושענא רבה היה לבקר ולקיים מצוות "עליה לרגל" אצל ארבעה גדולי וצדיקי בני ברק. בשנת תש"י או תשי"א זכיתי להלוות לדודי ר"מ זצ"ל [וגיסו ר' משה מרדכי שוויצר ז"ל] ולהשתתף בקיום מצוות זו. הלכנו לאורך כביש "חזון איש" שהיה שומם. מסלול הביקורים, לפי הסדר הגיאוגרפי, היה כדלקמן: כב' האדמו"ר מויזניץ רבי חיים מאיר הגר בעל ה"אמרי חיים", כב' ה"חזון איש", כב' הרה"ג הרב יוסף כהנמן, מיסד וראש "ישיבת פוניבז" ואחרון האב"ד הרב שמואל ברוך ורנר [חתן הרב יעקב משה חרל"פ] – זכר צדיקים לברכה.

בבואנו לביתו של ה"חזון איש" שישב ליד השולחן ועל מיטת הברזל של הסוכנות, לדודי ולגיסו נמצאו שני כסאות פשוטים של הימים ההם, ומאחר שלא היו יותר כסאות הושיבוני על המיטה לשמאלו של ה"חזון איש". ה"חזון איש" פתח בדבר תורה שעסק בו באותה עת. לשקלא וטריא ההלכתית ציטט ה"חזון איש" את חידושו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, אך הוא עצמו היקשה על חידושו זה. דודי יישב בדרך ה"פשט" את התמיהה שתמה הענק התורני הגאון. עיני ה"חזון איש" ממש

אורו והוא הגיב בשמחה ובהתפלאות על הסברו של הרב מרגליות באומרו: "סטייז, ר' חיים" [הייתכן?]. לצערי הרב, איני זוכר לא את חידושו של ר' חיים סולוביציק ולא את ישוב פליאתו של ה"חזון איש" על ידי דודי, הרה"ג ראובן מרגליות. אך מאור פניו וקולו השמח והנרגש של ה"חזון איש" זצ"ל עדיין חרותים בזכרוני ומהדהדים באוזניי.

בסוף שנת תשע"ט, נודע לי כי כב' מרן הרה"ג רבי חיים קנייבסקי זצ"ל כתב פרוש ל"ספר הבהיר" של רבי נחוניא בן הקנה. הרב קנייבסקי צירף לפירושו "בהיר בשחקים" גם את "ניצוציו" אור בהיר" – פירושו של הרב מרגליות ל"ספר הבהיר". ביקשתי להתקבל אצל כב' מרן קנייבסקי זצ"ל. חיפשתי בספריית הרב מרגליות ספרים ומאמרים שניתן לכבד ולשמח בהם את כב' הרב קנייבסקי. צירפתי לספר "אגרות הרה"ג מאיר אראק זצ"ל" לרב ראובן מרגליות, שזכיתי להוציא לאור באותה עת, כן צירפתי את המאמר המקיף של דודי הרב זצ"ל על "הרמב"ם והזהר", צילמתי והגדלתי את אותיות המאמר לנוחיות הקריאה של הרב קנייבסקי זצ"ל.

הרב חיים קנייבסקי זצ"ל ברכני את ברכתו הידועה, ונהנה מאד לעיין בספר ובמאמר שהבאתי לו. הרב קנייבסקי אמר לי כי בצעירותו ביקר את הרב מרגליות בספריית הרמב"ם בתל אביב. הרב זצ"ל חזר על הערכתו הרבה של מרן ה"חזון איש" זצ"ל את הרב מרגליות, וחזר ואמר את אמירתו הידועה של ה"חזון איש" "עדר איז אגרויסע למדן" [למדן גדול] וכי "הרב מרגליות עצמו איננו יודע עד כמה שהוא כן יודע", וכי ה"חזון איש" זצ"ל "אחו" מהרב מרגליות, וכי הרב מרגליות "לא החזיק מעצמו" כלומר, שהיה צנוע ועניו. דומה, שמרן החזון איש זצ"ל ביטא והעריך במילים הפשוטות והברורות ביותר הן את ידיעותיו, למדנותו ויצירתו התורנית מחד, והן את אישיותו, מידותיו וצניעות הליכותיו של הרב מרגליות זצ"ל באורח מדויק וממצה ביותר⁴.

החכם וחוקר הקבלה ד"ר ש. א. הורודצקי ז"ל בכותבו לרב מרגליות זצ"ל מכתבים עוד בהיותו חו"ל כינהו "מר-גליות", זאת, בנוסף בהקדמה לשם משפחתו מרגליות. תואר המעיד על למדנותו המעמיקה ויצירתו החדשנית של "ניצוציו", חידושו ומחקריו של הרב מרגליות זצ"ל.

דרכו בלימוד התורה, שיסודו לימוד עצמי ועצמאי, אוטודידקט, וגם לימודו לאחרים, "טופח על מנת להטפח", ללמוד על מנת ללמד, הפצת תורת הנגלה ותורת הנסתר כאחד ברבים ולרבים.

כבן שגדל בביתם והתחנך לאורם של הרב והרבנית - זצ"ל - אשתדל להאיר פן אחד באישיותו של הרב הדגול. דרכו של הרב ראובן מרגליות זצ"ל – דרך היאה והנאה

4. המידע הנ"ל מופיע בכתובים ב"מנחת תודה" [עמ' תט"ז] וב"הספרים" [עמ' רי"ג] – שני ספרים שפורסמו אודות מרן הרב קנייבסקי זצ"ל, ב"ליקוטי דברים" מפיו ומספריו.

לאיש הזוהר והחסידות – במידות ובאורחות חיים, הן כלפי ביתו ומשפחתו ובעיקר, כלפי רעייתו מרת אסתר מרגליות זצ"ל, נאוות ביתו הצנועה והיקרה, עמה עלה ארצה בשנת תרצ"ה, כאיש המצפה לגאולה, נוטש חיי רווחה טובים בגולה, ועולה לארץ ישראל, פלשתינה הנתונה לפרעות הערבים ולשלטון המנדט הבריטי. כך הם ניצלו מגיא ההריגה. הרבנית עמדה לימינו בחייו, הקדישה ממש כל אונה, כוחה וחייה לסייע לו בעבודת הקודש, סייעה לו בפועל בהדפסת פרקים שלמים מחיבוריו השונים במכונת כתיבה, ובעשיית הגהות לספריו הרבים, עזרה במסירות נפש ובתבונה רבה. נתקיים בה מאמר חז"ל "אשת חבר הרי היא כחבר" [עבודה זרה ל"ט ע"א]. כך גם דרכו כלפי כל זולת שרק זה עתה הכיר, מבקרי ביתו הרבים ובפרט כלפי מבקרי הרבים במשך יותר מארבעים שנה בספריית הרמב"ם, מקום עבודתו מיום עלותו ארצה ועד לצאתו לגמלאות.

איש הזוהר היה מקבל כל אדם – גדול בתורה, ר"מ, פרופ' חוקר ומדען, גבר, אשה, זקן ונער [פעם גם ילדים באו לספרייה לעשות שיעורים או עבודות שהמורים הטילו עליהם] – במאור פנים יפות, ויותר מכך בסבר פנים מאירות, באנושיות חמימה ולבבית. צניעותו וענוותנותו, פשטות ונועם הליכותיו וחיבתו לכל אדם, מידותיו התרומיות הקרינו השראה על כל הסובבים אותו ועל כל מי שבא ושהה במחיצתו. הרב זצ"ל אהב מאד להנחיל לכל באי ביתו, ולכל מבקריו בספריית הרמב"ם את חידושי השונים באותה עת ולשתפם בלימודו.

סיפר לי אדם שנכח באירוע שבו באה כהרגלה פרופ' נחמה ליבוביץ ז"ל, המחנכת הדגולה ופרשנית מקרא מובהקת וידועה, שהנחילה את אהבת לימוד התורה לשמה ולאמיתה לרבים. גב' ליבוביץ ביקרה לעיתים מזומנות בספריית הרמב"ם [גם אני פגשתי בה בספריית הרמב"ם]. סיפר לי אותו אדם כעדות אישית את שראו עיניו. פרופ' נחמה ליבוביץ רצתה לברר נושא מסוים והחליטה להתייעץ עם הרב מרגליות. כדרכם של רבנים, סופרים וחוקרים שביקרו בספרייה, היא נכנסה לשיחה לחדרו. בדרך כלל מי שנכנס לחדרו של הר"מ, מנהל הספרייה השיחה החלה באורח טבעי בלחיצת ידים ובמאור פנים, אך הרב מרגליות הרי לא ילחץ ידה של אשה, פתרונו היה פשוט ואנושי, הוא קם מכסאו וחלק לה כבוד רב כלמדנית, כ"תלמיד חכם" וכחוקרת.

"זה ספר תולדות אדם הגדול בענקים, רבן של כל ישראל, שר התורה, מרן שמואל אליעזר אידילס זצ"ל – הנודע בשם המהרש"א", היה הספר הראשון שפרסם הרב מרגליות בשנת תרע"ב, ראשית ביכורי חידושי עוד בהיותו צורבא דרבנן, כבן עשרים ושתים שנה. בדרך החידוד הפסוק מתפרש – הספר הוא האדם, הוא האיש, הוא האישיות והאנושיות.

רוחו, נפשו ונשמתו, אונו והונו של הרב מרגליות היו קודש ומשוקעים ביצירתו התורנית לכל ענפיה. הם היוו את כל ישותו. ספריו הרבים בכל מקצועות התורה וחכמת

ישראל, היו נפשו הזכה ונשמתו הטהורה של הרה"ג רבי ראובן בן רבי משה ומרים לבית מרגליות – הם זיכרון נצח לשמו, לתורתו ולפועלו.

הרב מרגליות לא זכה להיפקד בזרע קיימא – לא מנישואיו הראשונים ולא מנישואיו השניים, לאחר פטירת רעייתו הראשונה מרת חיה בת ר' מאיר ומרת לאה לבית שיין, לשמה ולזכרה הקדיש את ספרו "נפש חיה" על שולחן ערוך. כמעט כל משפחתו ומשפחות רעיותיו [הראשונה והשנייה] נרצחו על קידוש השם – הי"ד – ועלו במעלות הטהורים והקדושים בגיא ההריגה וההשמדה בשואה שפקדה את יהדות אירופה. תהא נשמתם צרורה בצרור חיי הנצח של קדושי עם ישראל.

בערוב ימיו חלה קשות. הענק התורני, הגאון ו"גדול הבקאים" [כפי שהוגדר] שכח תלמודו, רעייתו אסתר, שאף היא הייתה חולנית מאד, טיפלה בו במסירות רבה ביותר. ועל האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא.

בברכות [ס"ג ע"ב] נאמר "דאמר ריש לקיש מניין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל [במדבר י"ט י"ד].

בוהר פר' נשא, דף קל"ד ע"א נאמר "כי הכל תלוי במזל, ואפילו ספר תורה שבהיכל".

אור החיים בפרשו על מעמד הרב סיני לפסוק ויסעו מרפידים [שמות י"ט ב'] "כי אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדבר, וכנגד זה אמר ויחנו במדבר פרוש לשון שפלות וענוה כמדבר שהכל דורכים עליו".

ואכן ספריו הרבים זכו בחייו ולאחר פטירתו למול זה, רבים הם הלומדים והמעיינים בספריו השונים ובפרט בספרו הגדול "מרגליות הים" על מסכת סנהדרין, "ספר חסידים – ופרושו "מקור חסד", "ניצוציו" על הזהר על התורה ויתר הספרים הנלווים עליו, "נפש חיה" על ש"ע ועוד.

ספרו הראשון שחיבר הרב מרגליות הוא "תולדות רבינו חיים בן עטר – בעל אור החיים הקדוש". אך בפועל ספרו "תולדות אדם" על המהרש"א נדפס ראשון. אני תפילה, שבעז"ה, גם הספר תולדות אור החיים הקדוש ייצא לאור בקרוב, במהדורה חדשה שתכלול מאות הערות שמצאתי שנכתבו בכתב ידו בשולי דפי הספר במשך השנים שחלפו מאז שהספר נדפס בשנת תרע"ב. בסיום ספרו על אור החיים מביא המחבר את אשר נחרת על המצבות של "אור החיים הקדוש" ושתי נשותיו הקבורות לידו בהר הזיתים ומוסיף כדלהלן:

"האגדה תדע לספר כי נשא רבינו גם ארבע יבמות ומכולם לא העמיד תולדות, אבל איש רב פעלים כמוהו אין הנפשות שמשאיר אחריו מעמידים זכרו, כי אם דבריו הן הם זכרוננו"⁵.

5. תולדות רבינו חיים בן עטר, מהר"ל לבוב, מנחם אב תרפ"ה, עמ' 46 [במהדור"ח, רחובות תשפ"ד, עמ' סח-סט].

בתוספת גם להערה זו הרב ממרגליות כתב "ונוכל להמליץ עליו כדברי הגאון יש"ר מקנדיאה בראש ספרו נובלות החכמה: **אין לי מזל בבנים, אבל יפה כח מזלי בספרים**".⁶

נתקיימו בהרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל הדברים שכתב על אור החיים הקדוש. בסיום ספר "זהר חדש" ו"ניצוציו", ולאחר ה"מילואים" של הספר מופיעה "חתימה" [בעמ' 258] של "ראובן בן מרים" ארבע פסקאות חשובות ומרטיטות המאפיינות את דמותו של הרה"ג זצ"ל, בדלקמן:

"אין בפי מילה די הודות אלהי חסדי על אשר זיכה אותי החל ולגמור מלאכת מחשבת זו. הגהותי "ניצוצי זהר" לכל חלקי הספר הקדוש ההוא ו"אור הבהיר" למדרשו של רבי נחוניא בן הקנה "ספר הבהיר" הרבה רבבות ציונים הארות אשר עם כל היגיעה והשקידה לא היה בכוחי הנפשי והגופני לערוך אותם. רק עזרת ה' מקודש האירה עיני והבריקה מחשבותי למצוא ההשוואה והמקבילה מכל רחבי תורת ישראל".

"ותיזכר לטובה ולברכה האשה אשר נתן ה' עמדי להגיה חשכי [ראה שוחר טוב פי"ח] אצילת הרוח מרת אסתר בת הר' מאיר הכהן ומ' לאה הי"ד, מהני נשי דנטרין לגברייהו עד דאתין מבי מדרשא דזכין לשכר תורה [ראה ברכות י"ז ע"א] כאשר שם דוד מלך ישראל לחוק ולמשפט עד היום הזה [שמואל א' ל' כ"ה]".

"ואקרא לאלוקים עליון לאל גומר עלי כי כן יתן וכן יוסיף חסדו ויזכה אותי לפרסם ספרי בהרבה מקצועות התורה אשר אתי בכתובים ערוכים ומסודרים, ולהדפיס מהדורא מחודשת מכל ספרי הקודמים – שנתקבלו ת"ל בכל תפוצות ישראל – עם הוספות ומילואים. ויהי ה' עמי לסיים כמה עבודות כבירות אשר החילותי".

"ונזכה שיקום בימינו אמרם ברע"מ נשא קב"ד ב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע בהאי חיבורא דאיהו ספר זהר מן זוהרא דאימא עלאה תשובא באלין לא צריך נסיון בגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי האי ספר זהר יפקון ביה מן גלותא ברחמי".

ראובן בן מרים
ד' שבט

[יום עלות אבי מורי הר' משה ב"ר ברוך ז"ל לחיי עד]
תשוב"ה [תשי"ג]

6. שם, סוף הערה יט.

בארבעת פסקאות הללו אנו לומדים כי חידושי ויצירתו התורנית אינם שלו, אלא משמים קא זכו ליא, הוא שוטח תפילה שיזכה לפרסם בעתיד את יתר ספריו השונים. אנו למדים על יחסו לנוות ביתו לרעייתו אסתר זצ"ל, על יחסו לארץ ישראל, לגאולת עם ישראל מהחורבן שבגלות ולמדינת ישראל תבנה ותכונן.

האמור לעיל איננו מהווה מעין תולדות חיים של הרה"ג ראובן מרגליות זצ"ל, היות שקורות חייו ופעילותו הרבנית, החינוכית לילדי ישראל ב- 90 ערים בפולין במסגרת מציון תצא תורה⁷ והרה"ג הרב משולם ראטה זצ"ל הוא שהכין את תכנית הלימודים למסגרת לימודים זו, פעילותו האינטנסיבית בקהילה, ב"הסתדרות המזרחי" [יושב ראש בלבוב], היותו מקהיל קהילות ועומד בתוקף על שמירת השבת, וכמובן בתחומי הלמדנות והיצירה התורנית. הח"מ מנסה למצוא מידע אודות פעילותו הציבורית הענפה במשך כ- 25 שנה עד עלותו לארץ ישראל. קורא נכבד, בהיותך מוקיר את יצירתו ופועלו של הרב מרגליות – אם וכאשר תיתקל במידע כלשהו אודות הר"מ – נא זכה את הרבים והואל לשלוח את המידע לח"מ.

יהי ספר זה בבחינת "אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן הן זכרונם" [ירושלמי שקלים מ"ז א'] ו"דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר" [בכורות ל"א ע"ב]. חזרנו לדברי התנא האלוקי – יוצר הזוהר הקדוש – ולבעל "ניצוצי הזוהר".

יהי ספר זה משום הצבת "יד ושם" להנצחת זכרו, שמו ופועלו התורני רב-האנפין של הרב ראובן מרגליות – גאון, צדיק וחסיד – נצור בפי כל לומדי התורה בכל דור ודור.

הכותב באהבה, בדמע, ובהוקרה

חנניה [ליפא] וויינברגר

ברבי חיים ומרת אסתר

7. בידי ספר פרוטוקולים של מציון תצא תורה – מת"ת – רשת חינוכית שפעלה ברחבי פולין ומרכזה היה בלבוב-למברג. לרשת היו 90 סניפים בערי פולין [שר החנוך], ובראש כל סניף עמד רב העיר או ראש הקהל שבאותה עיר או קהילה. המטרה היסודית של מת"ת הייתה לטפל בחינוכם של בני עניים ובני השכבות הסוציאליות החלשות שבאותה עיר שלהוריהם לא היה לאל ידם לדאוג לחינוכם, והמת"ת דאג להקנות להם חינוך יסודי ביהדות ובשפה העברית.

ספר הפרוטוקולים מתחיל ב"האסיפה הכללית השנתית שהיתה ביום י"ט אלול שנת עטר"ת" – שנת תרע"ט, ובהתאם ללוח הכללי האספה התקיימה ביום ראשון ה- 14.9.1919 – כלומר לפני כ- 104 שנים! הספר מסתיים בשנת תרפ"ה – 1925 ומכיל פרוטוקולים של ההנהלה ושל וועדות שונות ורשימות למיניהן.

הרב מרגליות זצ"ל מופיע בין חברי ההנהלה המת"ת כבר בשנת תרע"ט, קרי בהיותו בן 29 שנים, וכנראה, היה חבר ההנהלה גם קודם לכן, ובמהלך השנים נהיה גם יו"ר ההנהלה. כשנה לאחר עלותו בשנת תרצ"ה לארץ ישראל קיבל מכתבים על קשיים גדולים בהחזקת מוסד נכבד זה, בהם התבקש גם לסייע לקיומו.

תוכן מפורט

בפתח השער 2

מכתבי סמיכה והערכה

רבי מאיר אריק [בעל אמרי יושר] יא
 רבי משה באב"ד, אב"ד לבוב יב
 רבי יעקב פנחס כהן, לייפציג יג
 רבי ברוך הלוי עפשטיין [בעל תורה תמימה ומקור ברוך] יד
 רבי יחיאל מיכל טיקוצינסקי, ירושלים יז

ספר מקור הברכה השלם

במקום הקדמה

פרק א שאין מברכים על מצות שאין בהם מעשה או דיבור כה
 אין מברכין על מצות שאין בהם מעשה ❖ אין מברכים על מצוה שיוצאים במחשבה אף
 עם עשה בדיבור ❖ מברכים על הפרשת תרומה, כיון שהמחשבה בה עבדא מעשה ❖
 שאין מברכים על מצוה שחיובה הוא תמידי (ר"ן, תוספת בכת"י)

פרק ב שאין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה לד
 שאין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה [שמא תעקר המצוה על ידי חבירו]
 ❖ וכן אין מברכים על מצוה שיש לחוש שמא אחר שיברך לא תתקיים ❖ שלש טעמים
 שאין מברכים על פריה ורביה ❖ ובטעם שמברכים על יבום שלא כפריה ורביה ❖ אם יש
 מקצת מצוה גם על חבירו, מברך, אף שעיקר המצוה תלויה בו ❖ אף מצוה שיש לחוש
 שתעקר, יכול לברך אחר עשייתה, אם נמשכת ❖ שלא לברך על מעשה שאין מינכר שעושה
 לשם מצוה [כגון סעודת שבת]

פרק ג שאין מברכים על מצוה הבאה ע"י עבירה או שיש בה פורענות מד
 שאין מברכים על מצוה הבאה על ידי עבירה ❖ שאין מברכים על מצוה שיש בה פורענות
 ❖ שמברכים על מצוה שבאה ע"י עבירה דאחר

פרק ד ברכה על מתנות כהונה והפרשתן וברכה על מצות הכהונה מח
 שאין מברכים על נתינת מתנות כהונה ❖ שמברכים על הפרשת חלה תרומות ומעשרות
 שנותנים דמי פדיון הבן לכהן קטן כיון שעיקר המצוה בהפרשה ❖ שמברכים על אכילת
 מתנות כהונה שיש בהם קדושה ❖ נשים ועבדים האוכלים תרומה וכן הסך בשמן תרומה
 מה יברכו ❖ שמברכים על כל עבודה ועבודה שבסדר הקרבנות ❖ ברכה על מצות
 המיוחדות לכהנים כגון רחיצת ידים ורגלים והדלקת המנורה ❖ ברכה על נשיאות כפים
 ונוסחתה (ראה גם בהערה) ❖ ברכה על הסמיכה באנשים ונשים ❖ ברכה על תרומת
 הלשכה ומצות ראייה

פרק ה ש אין מברכים על מצוה שיש לאו במניעתה נה

ש אין מברכים על מצות עשה שאם לא עשאה עובר בלאו ❖ קושיא מזה לכללא דהרשב"א שכל המבטל עשה עובר בלאו ❖ בטעם שמברכים על פסח מילה אף שיש כרת במניעתן ❖ בטעם שמברכים על ביעור חמץ אף שיש לאו במניעתו ❖ טעם שמברכים על שחיטה אף שיש לאו באכילת בשר בלא שחיטה ❖ טעם שמברכים על מעקה אף שיש לאו אם לא עושהו והשיטות שאין מברכים ❖ עשיית מעקה והדלקת נר שבת ע"י נכרי אם מברכים ❖ אם מברכים על שילוח הקן (הערה א)

פרק ו בכללא דהשל"ה שאין מברכים אלא על מצוה שצריך לחזור אחריה ס

ש אין מברכים על מצוה שאין צריך להדר אחריה (של"ה) ❖ קושיות על שיטת השל"ה ❖ אם מברכים על מצות קידוש השם

פרק ז עוד כמה כללים על אלו מצוות תקנו ברכה סב

ש אין מברכים על מצוה שאין עשייתה גמר מצוה (רמב"ם) ❖ שאין מברכים על מצוה שענינה סילוק הסכנה (רמב"ם) ❖ שאין מברכים על מצוה תמידית אלא רק על כזו שיש לה זמן קבוע (או"ז) ❖ שאין מברכים על מצוה שאין לה קצבה ❖ בטעם שמברכים ברכות התורה אף שאין ללימוד תורה קצבה ❖ שאין מברכים על מצוה שבני נח הוזהרו עליה ❖ בטעם שאין מברכים על הדינים ❖ אם מברכים על עירובי תחומין והטעם ❖ בטעם שאין מברכים על כתיבת ספר תורה ❖ שאין מברכים אלא על מצוה הנעשית בבת אחת ❖ שאין מברכים אלא על המצוות החביבות (מנחת חינוך) ❖ ברכה על פדיון מעשר שני ורבעי ❖ שאין מברכים על מצוה שאפשר שלא יתחייב בה אדם לעולם ❖ בחז"ל ובראשונים נקטו 'דכתיב' גם על הכתוב בסדר התפילה והברכות (הערה י)

פרק ח בענין ברכה על מנהג ועל תקנת חכמים עב

החילוק בין מנהגים שמברכים עליהם לאלו שאין מברכים עליהם ❖ החילוק בין יו"ט שני של גלויות שמברכים למעשר דמאי שאין מברכים ❖ על אלו תקנות דרבנן מברכים ועל אלו אין מברכים ❖ אם מברכים על תקנות שנתקנו אחר החורבן ❖ בענין המנהג שלא לבעול על דם טוהר (הערה ד)

פרק ט רשימת המצוות שמברכים במטבע 'ל' ובמטבע 'על' עח

רשימת המצוות שנטבעה ברכתם במטבע 'ל' ❖ אם מברכים על נר שבת, הטעם ונוסח הברכה ❖ בענין מילת עבדים ('ל' אות ט והערה ב) ❖ רשימת המצוות שנטבעה ברכתם במטבע 'על' ❖ אם מרור טעון ברכה ('על' אות ה) ❖ החילוק בין ספירת העומר ספירת היובל לספירת ימי זיבה ('על' אות ו) ❖ החילוק בין ברכת המגילה לברכת השופר ('על' אות ח) ❖ בענין הזכרת שם המגילה בברכת המגיל (גם בהערה ג) ❖ שאין מברכים על קידושי ביאה (הערה ה)

פרק י הכללים אם לברך ב'ל' או ב'על' צג

הערה בדברי האבן עזרא שלשון 'על' מורה על מצות לא תעשה ❖ הכללים אימתי מברכים ב'ל' ומתי ב'על' ❖ כללי הרמב"ם: (1) מצוה לעצמו ב'ל', מצוה לאחרים ב'על' (2) עובר לעשייתה ב'ל' לאחר עשייה ב'על' (3) מצוה שהיא רשות כשחיטה, אפי' לפנייה

מקור תוכן מפורט הברכה ה

❖ מברך ב'על' ❖ לשיטת הרמב"ם, הטעם מברכים 'על מצות ציצית', 'על מצות תפילין' ❖ קושיות על שיטת הרמב"ם ❖ שיטת הר"ן שכל מצוה שאפשר לקיימה על ידי שליח מברך ב'על' ❖ בירור בשיטת הר"ן בברכות השונות ❖ בטעם שמברכים 'על ספירת העומר' ❖ בנוסח ברכת מצה ומרור ❖ מצוות הנגמרות מיד ב'על', מצוות שיש בהם שיהוי ב'ל' (ר"ן) ❖ שינה מלשון 'על' ללשון 'ל' ולהיפך, אם יצא ידי חובתו ❖ שברכות נקראו מצוות

הערות הרבנים על ספר מקור הברכה

"וילקט יוסף" - הרב יוסף הכהן שווארץ [ע"פ דפו"ר וכת"י] קה
הרב אברהם יצחק הלוי בלייוויס [מכת"י] קט
הרב יצחק קליין [ע"פ כת"ע המגיד] קיד
הרב ישעיה עפשטיין [מכת"י] קיז

מפתח המצוות הנידונות בספר קכא

נספח א - קונטרס גבול ראשונים

סימן א תשובת רבי יוסף בן יהודה אבן פלט (מכת"י) קלז
סימן ב תשובת בעל העיטור להרב אב"ד קנד
סימן ג דברי המאירי בגדרי ברכת המצוות קנז
סימן ד שיטת הרשב"א בגדרי ברכת המצוות קנט
סימן ה ביאור מחודש לרבינו אברהם בן הרמב"ם קסה
סימן ו שיטת האור זרוע קסט
סימן ז הנהגת רבינו אליהו מלונדריש לברך על כל המצוות קעא
מילואים הערות הג"ר מרדכי גיפטר על תשובת ר"י נ' פלט קעב

נספח ב - מאמר מטבע הברכות למהר"צ חיות זצ"ל

סימן א ביאור קושיית הר"א אב"ד מפסח ומילה שאין בהם אזהרה ומ"מ מברכין עליהם קפה
סימן ב בדברי הרדב"ז דהכלל שאין מעבירין על המצות קאי אף לענין מצוה קלה כנגד חמורה קצד
סימן ג ספקו של הר"א אב"ד אי מצות שחיטה והלאו דנבילה הוו חד קצח
סימן ד אי מברכין על הדינים רד
סימן ה בענין מצוה התלויה ביד אחרים וביאור מה שמברכין ברכת אירוסין ריב
סימן ו אי מברכין על לאו הניתק לעשה רטז

סימן ז	הטעם שמברכין על ביעור חמץ בפסח אף שהוא לאו הניתק לעשה	ריט
סימן ח	הטעם שאין מברכין על שילוח הקן ועריפת פטר חמור	רכז
סימן ט	ברכה על הפרשת תרומת הלשכה	רכט
סימן י	ברכה על עריפת עגלה, הקרבת קרבן, סמיכה וכתיבת ס"ת	רל

נספח ג - קונטרס כיצד מברכין להגר"ח קנייבסקי זצ"ל

סימן א	בענין נוסח הברכות על איזה מברכין בעל ועל איזה בל'	רלה
סימן ב	דעת ר"ת ז"ל	רמ
סימן ג	דעת הריב"א ז"ל	רמז
סימן ד	דעת הרמב"ן	רנב
סימן ה	דעת ההשלמה ז"ל	רנו
סימן ו	דעת המאירי ז"ל	רס
סימן ז	דעת הרמב"ם ז"ל	רסד
סימן ח	דעת הראב"ד	ער
סימן ט	דעת מגדל עוז	ערב
סימן י	דעת התוס' רי"ד	רעג
סימן יא	קיצור י' שיטות	עדר
סימן יב	שיטת הירושלמי	רעז
סימן יג	בנוסח 'על מצות'	רעט

בפתח השער

יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. אמר הקדוש ברוך הוא: אתם ברכתם אותי מעולם ועד עולם, ואף אני מברך אתכם ואומר וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם (מדרש תהלים קיג).

הנה אנו נותנים לפניכם היום ברכה, את הספר **מקור הברכה** מהגאון הגדול רבי ראובן מרגליות זצ"ל, אשר ידיו רב לו בכל מקצועות התורה, ומפורסם בספריו המצויינים והמועילים.

הספר מקור הברכה סובב הולך סביב ענין ברכת המצוות. ועוסק בעיקר בשני עניינים: **א. פרקים א-ח:** על אלו מצוות נתקנה ברכה ועל אלו מצוות אין מברכים. חלק זה ביסס הרב המחבר על ביאור הגר"א לשלחן ערוך אורח חיים (ריש סימן ח), אשר דברי הגר"א כולם מבוססים על תשובת חד מקמאי ה"ה הר"י ן' פלט. **ב. פרקים ט-י:** על אלו מצוות מברכים בלשון 'על' ועל אלו מצוות מברכים בלשון 'לעשות'. סוגיית הגמ' בפסחים (ז, ב) ואשר האריכו בה כל הראשונים על אתר.

רבינו כדרכו מקיף כל נושא וסומך יסודותיו על שני תלמודים, תוספתא, מכילתא, תורת כהנים וספרי, זוהר ותיקונים, ושאר ספרי חז"ל, וכן על ספרי הראשונים והאחרונים. הכל בבקיאיות נפלאה ועיון נמרץ, כיד ה' הטובה עליו.

מהדורה זו, מלבד מה שנדפסת בהוצאה מאירת עיניים, נוספו בה כמה וכמה מעלות:

א. הוספנו בפנים הספר הוספות ותיקונים שכתב המחבר על גליון הספר ועל הכריכות. מסגנון הערותיו היה נראה כי קיווה באחד הימים לשוב ולהדפיס את הספר עם תוספות ותיקונים אלו. יש לציין שלא בכל מקום היה ברור בהחלט כוונתו בהערה ועל מה נסובים דבריו, ואנו השתדלנו לעמוד על האמת, מכל מקום אם ימצא הלומד טעות, יתלה הדבר בנו. [את התוספות מכת"י הוספנו בתוך הטקסט בגופן שונה כזה].

ב. עברנו בדקדוק רב על כל מילה בספר והגהנו מאופל טעויות שנפלו בהדפסה הראשונה.

ג. הוספנו ציונים ומראה מקומות רבים, לתועלת הלומדים, וכן השלמנו ודייקנו את הציונים הקיימים.

ד. הערנו בגליון במקום שראינו לציין למקורות המשלימים לדברי הרב המחבר, או לכאלו שדעתם שונה מדעתו. וכמו כן הבהרנו דברי הרב במקום שראינו צורך,

ובאי אלו מקומות הערנו מה שהוקשה לנו בדברי רבינו. במהדורה זו, קראנו בשם **ברכת מרגליות** להערותיו של הגאון המחבר (ע"פ עצה ב"א המחבר, ידידינו ר' חנניה וויינברגר שיח'), ואילו ההערות שהוספנו אנו מתחת לקו נקראות בשם **תוספת הברכה**.

ה. בסוף הספר הוספנו לתועלת הלומדים מפתח נושאים, המפרט את הנושאים עליהם עמד המחבר בכל פרק ופרק. כמו כן הוספנו מפתח המצוות, המפרט את המצוות בהם דן המחבר בכל פרק.

ו. בסוף הספר חיברנו אל הקודש תוספות חשובות מענין הספר: א. קונטרס **גבול ראשונים** - בו ליקטנו והבאנו את דברי הראשונים העוסקים בענין הספר, על איזה מצוות נתקנה ברכה. וכמו כן בירור והעמדת השיטות השונות בנושא זה. ב. מאמר **מטבע הברכות** לגאון מהר"צ חיות, סובב הולך סביב תשובת הר"י ׳ פלט. המאמר הוגה משגיאות דפוס, ונוספו בו ציונים ומראה מקומות רבים. ג. קונטרס **כיצד מברכין** מהגר"ח קנייבסקי בענין נוסח הברכה, על אלו מצוות מברכים ב'על' ועל אלו מברכים ב'לעשות'.

ברכות לראש משביר, פטרון הספר וידיד נאמן למכונינו, ה"ה רבי ישראל אריה בורנשטיין שליט"א, הנודע לרבים עבור שיעוריו הנפלאים במסגרת 'ליקווד דף היומי', ובהם דולה ומשקה מתורת רבי ראובן מרגליות זצ"ל לאלפים ולרבבות. ישלם ה' פעליו ותהי משכורתו שלמה.

גם ברכות יעטה ראשי העורכים החשובים במכונינו הע"י, תלמידי חכמים גדולים שסייעו בהכנת ספר זה לדפוס ועבדו ללא ליאות כדי לוודא שנוציא מתחת ידינו דבר נאה ומתקבל.

גם נציין לברכה את בן אחותו של רבינו המחבר ה"ה הרב חנניה וויינברגר נר"ו שנהג בנו בעין טובה והמציא לידינו את הספרים עם הגליונות החשובים, וכן עזר לנו בעצה טובה בכל הנוגע למהדורה זו. יבורך מפי עליון.

ויהי רצון שמעשה ידינו יצלח וימצא חן בעיני אלקים ואדם, ותבוא תועלת ללומדים מקצוע חשוב זה להגדיל תורה ולהאדירה.

הרב הלל שמעון שימאנאוויטש, ראש המכון

הרב משה מיימון, עורך ראשי

פרק א

שאינ מברכים על מצות שאין בהם מעשה או דיבור

רבינו אליהו הגאון מווילנא בבאורו לשו"ע (או"ח סימן ח סעיף א ד"ה ויברך) רשם בקצרה כללי ברכת המצות שעל ידם נדע על איזה מצוה מברכין בעשייתן ועל איזה מצוה לא תקנו ברכה (א). ויסודו תשובת ר' יוסף אבן פלאט המובאת בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן יח). ואבוא על סדר דבריו לברר הלכה עמומה זו, וזה החלי בס"ד: הגר"א: נראה לתת טעם למה בקצת מצות אין מברכין: א. כל מצוה שאין בה מעשה כגון השמטת כספים.

בזה נבין אשר אין מברכין על מצוות עשה"א. להאמין במציאות ה'. ב. אמונת אחדותו. ג. לאהוב את ה'. ד. לירא מלפניו. כא. לירא מן המקדש. צב. שהנזיר יגדל שער. קלד. השמטה בשביעית². קלה. לשבות בשמיטה [מעבודת הארץ]. קנד. לשבות בשבת. קנט קס קסב קסג קסה קסו קסז. לשבות במועדים. קסד. להתענות ביוה"כ. ועוד כמוהו, לאשר אין מעשה ופעולה בקיום מצות אלו.

וכעין זה כתב מרן הבית יוסף באו"ח (סימן תלב) שלכן אין מברכין על ביטול חמץ, לפי שאין מברכין על המחשבה¹. וגדולה מזו מצינו, כי מצוה שיוצאין ידי חובתה במחשבה לבד, אפי' כשעושה מעשה שהוציא בפה, לא נחשבה עקימת שפתיו לשוויה מעשה, ואין מברכין על עשייתה כיון שגם בלי עשייה זו היה יוצא ידי חובתו. ובזה הסביר הפרי מגדים (או"ח סימן תעד משב"ז³) אשר אין מברכין על 'אמירת ההגדה בליל פסח', עם שאז מצות עשה לספר ביציאת מצרים (ב).

ברכת מרגליות

(א) לעיין שו"ת פני מבין (או"ח סימן ה)י. לעיין שו"ת עולת שמואל המהרש"ל קוידער (פראג תקפג, סימן כא; סימן צט⁴). (ב) ולשיטת השאגת אריה (סימן יג) שבאמת אין יוצאין מצות ספור יציאת מצרים במחשבה לבד, והגחיד"א בספרו דבש לפי

תוספת ברכה

א. מונה כאן המצוות על פי ספר המצות להרמב"ם. ב. ר"ל להפקיר הפירות. ג. וז"ל, ואם תאמר יברך על ביטול חמץ, ויש לומר משום דביטול הוי בלב ואין מברכין על דברים שבלב, עכ"ל. ד. וז"ל, הא דאין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על ד' כוסות ועל הגדה וכו', ובמקום אחר (סימן תלב משבצות זהב אות א) כתבנו למאן דאמר (ברכות כ, ב) הרהור כדיבור דמי, הוה כביטול חמץ, עכ"ל. ה. סידר שם בסדר נאה כל המצוות דאורייתא והמצוות דרבנן שמברכים עליהם. ו. מברר שם על אלו מצוות מברכים ועל אלו אין מברכים.

ובפתיחה כוללת סוף הלכות תפלה (חלק ג אות ד) הסביר בזה אשר אין מברכין על התפילה אקב"ו להתפלל ואקב"ו לקרות קריאת שמע (ג), שזהו לאשר בדיעבד

ברכת מרגליות

הובא: מה ששאלני מדוע אין מברכין על סיפור ההגדה בליל פסח כדרך שמברכין על שאר מצות, לא יעלה על הדעת לברך על הברכות והתשבחות, כמו שאין מברכין שצונו לברך ברהמ"ז, וההגדה כולה קלוסין ותשבחות. וברכת אשר גאלנו ברכה גמורה היא שסומכים עליה כו'. ובזה תתישב לך מדוע אין מברכין על מצות שתיית ארבע כוסות, שכולם קבועים על הברכות הנאמרים כו', עכ"ל ראה שם. וראה ספר גבורות ה' למהר"ל מפראג (סוף פרק סב)¹ ועוד נשוב לדבר מזה.

(ג) הטור או"ח (סימן רלה) הביא בשם רב עמרם, שלמקדימים להתפלל ערבית, הוי קריאת שמע אך כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, ועיקר הקריאה שאדם יוצא בה מה שקורא לפני מטתו, ולכן צריך לברך עליה בא"י אמ"ה אקביו על קריאת שמע, עכ"ל הטור. ויעיין בשערי תשובה להגאונים (סימן נו) שהובאה מטבעת ברכה זו "אקב"ו על ק"ש ולהמליכו באהבה". אמנם צ"ע, דלשיטה זו לפי סברת הטור גם בשחר הו"ל לברך ברכת המצוה על הק"ש, ועיין בתוס' (ברכות

(מערכת ז אות כא) שכל הזכירות, שבת מרים ומחייית עמלק, צריכות להיות בפה, מוכרחים אנו לומר שמטעם אחר אין מברכין עליהן, טעם כעין שכתב הרא"ש בתשובה (כלל כד סימן ב) וז"ל, וששאלתם למה אין מברכין על סיפור ההגדה, הרבה דברים צוה הקב"ה לעשות זכר ליציאת מצרים ואין אנו מברכין עליהן, כגון פרשת בכורים וכל המועדים, שאין צריך להזכיר בהפרשת בכורים שאנו עושין אותו זכר ליציאת מצרים, אלא שצוה הקב"ה לעשות המעשה ומתוך כך אנו זוכרים יציאת מצרים, ולא דוקא הגדה של פסח אלא אם ישאל מפרשין לו, עכ"ל הרא"ש בתשובה. ודבריו האחרונים צ"ע, דהא מחויב לספר ביצ"מ אפי' בינו לבין עצמו, ואם אין איש עמו הוא שואל לעצמו (פסחים קטז, א). ועיין מגדול עוז (חמץ ומצה פ"ז הלכה א-ג) ממכילתא (דרשב"י יג, ג) [יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אי אתה מגיד לו, ת"ל והגדת לבנך, אף על פי שלא שאלך. אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין, ת"ל ויאמר משה וכו']. ולא הוי כמצוה התלויה באחרים. ובספר בשמים ראש המיוחס לו להרא"ש² (סימן קצו)

תוספת ברכה

ז. יש לציין שבשלב מאוחר הקדיש הרב המחבר מאמרו מיוחד לביור הייחוס של ספר זה להרא"ש, ושם נטה לומר שכל הספר הינו זיוף גמור, כשהוא מסתפק אם יש בו "אפילו קורטוב של אמת מתורת רבותינו הראשונים". ראה מאמרו, ר' שאול לזין מזייף הספר בשמים ראש' בקובץ ארשת: ספר שנה של אגוד סופרים דתיים (ירושלים תש"ד, עמ' תיא-תטז), וכן ראה ציונים ביבליוגרפיים של הרב המחבר בענין זה בתוך ארשת: ספר שנה לחקר הספר העברי, כרך א (ירושלים תשי"ט, עמ' 424-425), ועוד שם, כרך ב, (ירושלים תש"כ, עמ' 337). ח. וז"ל, ואם תאמר למה אין מברכין על הגדה שהרי מצוה לספר ביציאת מצרים והיה לנו לברך על המצוה זאת. ויראה כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלב דצריך להבין מה שאמר ואם לא כן לא הוי מידי, וכיון שהעיקר הוא בלב לא שייך ברכה אלא במצוה שעיקר שלה במעשה, ומברך אשר קדשנו כי המעשה הוא עיקר ולפיכך אין מברכין על הגדה, עכ"ל. ט. נראה שהרב המחבר הבין שמה שכתב הטור "ולכן צריך לברך עליה", ר"ל שכיון שבק"ש שעל המיטה יוצא ידי חובתו, יש לברך עליה דייקא ולא על ק"ש שתוך התפילה. ולכן מעיר שלפי דבריו יש לברך על ק"ש של

יוכל לצאת ידי חובתן גם בהרהור, ובכן נחשבה מצוה זו בסוג מצות שמקיימים במחשבה ואין מברכין גם כשעשה מעשה'. דוגמת שאמרו בכריתות (ד, א) שאני מגדף הואיל וישנה בלב, לכן גם עקימת שפתיו לא מיחשבא מעשה, וכעין זה בסנהדרין (סה, ב) בענין עדים זוממים^א.

כ נוכל להטעים אשר אין מברכין אקב"ו לברך ברכת המזון, לאשר בדיעבד יצא בהרהור, ראה אשל אברהם (או"ח סימן קפה^ב). וגם בקידוש היום של שבת אין מברכין לפניו אקב"ו לקדש, כי לא עדיף משאר זכירות שיוצאין במחשבה לבד (ד). אבל על קריאת ההלל והמגילה, אם שהן מצות שקיומן באמירה לבד,

❖ ברכת מרגליות ❖

אקב"ו לפני ק"ש שעל המטה, משמע לכאורה שעל עצם הק"ש שחרית וערבית כן צריכים לברך. אולם עיין בר"ש בן התשב"ץ (שו"ת רשב"ש סימן קעד) שהעיר דאהבה רבה ואהבת עולם שלפני ק"ש בתפלת שחרית וערבית הוי ברכת המצוה^ט. ועיין בברכי יוסף (סימן רלט דין אט"ו) ובפמ"ג (שם משב"ז ס"ק ב) דברכה זו בכלל ברכות התורה שמצוה לעסוק בה^י.

(ד) ראה חינוך פרשת בהר (מצוה של) שכתב:

ב, א סוד"ה מאימתי^{יג}. אולם מצאתי בחדושי הרמב"ן לברכות (ריש מכילתין) שכתב: **ידוע** שברכת אהבה רבה^{יד} היא ברכת המצוה לק"ש, ור"ל שתוכנה היא כמטבע ארוכה, הודאה על אשר קדשנו במצותיו וקרבתנו להודות לו וליחדו באהבה. אמנם ראה בתוס' ברכות (ב, א סוף ד"ה מאימתי) ובחולין (קה, א סוף ד"ה מים ראשונים) בשם רבנו יהודה, לנמק מה שאין מברכין

❖ תוספת ברכה ❖

שחרית תוך התפילה, שהרי יוצא בה ידי חובתו. אמנם אפשר לפרש שכוונת הטור, דכשיוצאים בק"ש שתוך התפילה, אין צריך לברך ברכה מיוחדת על ק"ש כיון שברכת אהבה רבה גופה הוי ברכת המצות כדלהלן מדברי הרמב"ן. אלא מכיון שאין יוצאים בק"ש שבתפילה אלא בזו שעל המיטה, הרי שצריך לברך עליה בייחוד. ואם זו כוונת התוס' הרי שבשחר אין צריך לברך על ק"ש בייחוד, כיון שאהבה רבה היא ברכתה. ^י יש לציין שהפרי מגדים שם לא כתב זה בתורת ביאור אלא בתמייה וז"ל, גם למאן דאמר הרהור אף לכתחלה, האם אמר יאמר דאין מברכין על מצות עשה התלויות בדיבור וזה לא מצאנו, ואמאי לא נימא הואיל ואפשר לקיים בהרהור אין מברכין על דברים שבלב כמו ביטול אף דמוציא בשפתיו כמו שכתבתי לעיל, עכ"ל. ^{יא} ז"ל הגמרא, יצאו עדים זוממין שאין בהן מעשה, ואמאי הא ליתנהו בלב וכו'. אלא אמר רבא שאני עדים זוממין הואיל וישנן בראיה. ופירש רש"י, עיקר חיובא בא על ידי הראייה שמעידין שראו, וראיה לית בה מעשה. ^{יב} נראה דכוונת הרב המחבר לציין למה שמצדד הפמ"ג (שם ס"ק א) שיוצאים ידי חובת ברכת המזון בהרהור. ^{יג} ז"ל התוס', ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך, עכ"ל. אולם עיי"ש שכתבו זאת לדעת ר"ת דס"ל שיוצאים ידי חובת קריאת שמע במה שקורין בבית הכנסת, ואם כן מאי שייכא לשיטת הטור החולק על ר"ת בזה. אכן בתוספת להערה בכת"י מדויק הרב המחבר מהתוס', דדוקא על ק"ש שעל המיטה אין צריך לברך, כיון שאין יוצא בה ידי חובתו, אבל על ק"ש שתוך התפילה שפיר יש לברך. ^{יד} בלשון הרמב"ן "שאהבת עולם היא". ^{טו} הן הן דברי הרמב"ן שהביא בתחילת ההערה. ^{טז} וז"ל, אבל בק"ש בשחר וערב אותם הברכות עולים כאלו נברך אשר קב"ו לקרות שמע, עכ"ל. ^{יז} נראה דר"ל 'לעסוק בה' - בקריאת שמע. וז"ל הפמ"ג, ואפשר בכלל אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, קריאת שמע בכלל דברי תורה הוה, עכ"ל.

עם כל זה מברכין עליהן, לאשר עיקר תקנתן לאומרם בפה ואינו יוצא בהרהור. עיין פמ"ג (משב"ז סימן תע"ח) (ה).

והנה ימצאו עוד מצוות התלויות בפה, כמו קריאת המלך פרשת הקהל, שקריאה זו אינה תקנת משה או עזרא רק מצות עשה גמורה מפורשת בתורה, וברור כי לפני קריאתו בירך המלך ברכה מיוחדת על הקריאה ההיא במטבעת אקב"ו(ו), כי ברכת התורה שאנחנו מברכים אינה ברכת המצוה"ט אך ברכת הודאה(ז).

וגם המביא מעשרותיו שמצות עשה מן התורה שיתודה "בערתי הקודש" וגו' (דברים כו, יג), בודאי שבירך מקודם אקב"ו להתודות וידוי מעשר^כ, וכן לפני וידוי

❦ ברכת מרגליות ❦

על זכירת מצרים באתנו הקבלה **לעשותה בפה**, ושאר הזכירות די לנו בהם **בזכירת הלב לבד**, ע"כ. אמנם יפלא שבפרשת כי תצא כתב החינוך עצמו (מצוה תרג) שזכירת מחיית עמלק היא בלב ובפה. ומצאתי מבואר בתורת כהנים (ריש פרשת בחקותי) שזכירות צריך להיות בפה. וראה בספר דבש לפי שהבאתי בהערה ב. **(ה)** ולכן נטבע על **מקרא** מגילה, ולא טבעו **לשמע** מגילה כמטבעת ברכת שופרכא, לאשר עיקר חובת קריאת המגילה היא בצבור, פרסומא ניסא ברוב עם, ראה או"ח (סימן תרצב) ובספרי נפש חיה שם"ב.

(ו) יתכן שמטבעתה בא"י אמ"ה שבחר בדוד עבדו ובזרעו אחריו וצונו לקרות וגו', ראה להלן (פרק ד ד"ה והנה בכהנים) בברכות הכהנים.

(ז) ברכת התורה שלנו היא עצמה דאורייתא, ראה ברכות (כא, א"ג) ורמב"ן בספר המצות (שכחת העשין מצוה ט"ז). ויעוין בירושלמי ברכות (פ"ו ה"א) דמשמע שגם ברכות כל המצות הן דאורייתא, דמקישין תורה למצות, מה תורה טעונה ברכה אף מצות כו', אבל באמת היא רק אסמכתא. ובמק"א הארכתיה.

❦ תוספת ברכה ❦

יח. הפרי מגדים מבאר שם שמברכים על קריאת מגילה כיון שודאי אין יוצאים בה ידי חובה בהרהור, דנתקנה משום פרסומי ניסא. **יט.** נראה דכוונת הרב המחבר לברכות התורה שמברכים העולים לתורה, שכן ברכות התורה שמברכים בכל יום הן כלשון ברכת המצות 'אשר קדשנו במצותיו וצונו'. וכוונת הרב המחבר שאף אם המלך מברך ברכות התורה ככל עולה לתורה, אין יוצא בזה ידי ברכת המצוה, שכן נוסח הברכות שמברכים העולים הוא נוסח ברכת השבח ולא ברכת המצוה. [ויש לציין לדברי הגר"ז (הלכות ברכות פרק יא הלכה טז) שכתב בשם אביו, דברכת התורה לא הוי ברה על מצות לימוד התורה, אלא שהתורה עצמה טעונה ברכה, ולכן אשה העולה לתורה מברכת, אף שאינה מצווה על לימוד תורה. וכן הוא בעמק ברכה (ברכות התורה סימן א)] **כ.** ראה ספר אחרית השנים לגאון האדר"ת (סוף פרק ה) שכתב במכתב וז"ל, כתבת אלי באריכות שצריך לברך קודם הוידי, אקב"ו על וידוי הביעור או להתודות וכו', וגם אנכי עלה במחשבה לפני כן, אך נחמתי על זה, שכמדומני לא מצינו ברכה כזו על דבר שהוא באמירה בלבד, עכ"ל. **כא.** ראה מש"כ להלן (פרק ט סוג הברכות שב'על' אות ח) בענין זה. **כב.** דן שם בטעם שלא תקנו לפרש בברכה 'על מקרא מגילת אסתר'. וראה להלן (שם) במש"כ בזה ובהערות. **כג.** לשון הגמ', מניין לברכת התורה לפני מן התורה וכו', למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וכו'. **כד.** וז"ל, שנצטוו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה וכו', עכ"ל. **כה.** לא מצאנו מקומו.

בכורים (ח), לפי שהידידי צריך להיות **בפה** (ט), ולמצוה שאין יוצאין במחשבה תקנו ברכה.

והנה ביו"ד (סימן שו סעיף א) מצינו, שאף שבכור בהמה קדושתו מרחם, מ"מ מצוה להקדישו (י). ולכאורה הו"ל לברך מקודם, שהרי היא מצוה חיובית להקדיש הבכור. אמנם להאמור יובן, כי לאשר הקדש **מהני בלב** דכתיב (שמות לה, כב) "כל נדיב לב", ראה שבועות (כו, ב), לכן גם כשמוציא בשפתיו אינו מברך.

אולם לכאורה יפלא איך מברכים על הפרשת תרומה, הן סגי במחשבה **שנותן עיניו ומפריש**, ראה רמב"ם (תרומות פ"ד הלכה טז). והנה מרן הגאון ר' יצחק שמעלקיס בספרו שו"ת בית יצחק (אה"ע ח"א סימן ו אות יב) כתב, שבאמת **אינו** מברך כשמפריש במחשבה. אבל להאמור יוקשה, אפי' כשמפריש בפועל לא יברך, **כיון** שאפשר במחשבה, מלבד מה שמצאתי שבאמת גם כשמפריש במחשבה מברך, ראה רא"ש (עבודה זרה פ"ד סימן ט"ז), והרי היא מצוה שיוצאין בהרהור.

❦ ברכת מרגליות ❦

מפורשת זו. ועיין בתשבי (ערך וידוי) שכתב: לשון וידוי לא נופל רק על הודאת חטא והעון, ע"כ. ונעלם ממנו מקרא מלא בדברי הימים (ב ל, כב) "מזבחים זבחי שלמים ומתוודים לה' אלהי אבותיהם". ראה רש"י שם.

(ט) והמתודה על חטאו אע"פ שהוא צריך להתוודות בפה, עכ"ז אינו מברך על וידוי זה, והטעם ראה להלן (ריש פרק ג).

(י) לעיין בפירושו ר' הלל לספרי (דברים ריש פסקא קכד) שצריך להקדיש אחרי שמונה ימים כ"ח.

(ח) לפלא על הטורי אבן במגילה (כ, ב סוף ד"ה מיהו אכתי) שכתב, כי לא מצינו **בשום מקום** שקורא למקרא בכורים וידוי אלא מקרא בכורים, והרי היא משנה מפורשת במקומה (בכורים פ"ב מ"ב), יש במעשר ובביכורים משא"כ בתרומה, טעונים הבאת מקום **וטעונים וידוי** כו', הרי כי מקרא בכורים וידוי קרי לה. ועיין במנחת חינוך (מצוה תרו אות א) שכתב על הטורי אבן, הרמב"ם מכנה אותה כאן בשם וידוי **ומסתמא מצא באיזה מקום** דנקרא וידוי כו', ע"כ. ולפלא שגם הוא לא העיר ממשנה

❦ תוספת ברכה ❦

כו. עיי"ש שהרא"ש מביא דברי הגמ' (חולין ו, ב- ז, א), שר"מ אכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי בית שאן כולה על ידו [דהוי חו"ל ופטורה מן המעשר]. ומקשה הגמ' מאי רביה מר"מ, ודלמא נתן עיניו בצד זה [לעשותו תרומה במחשבה] ואכל בצד אחר. ומקשה הרא"ש, אמאי לא מתרץ בגמ' דראה רבי שלא בירך ר"מ על ההפרשה, ע"כ. ומקשיית הרא"ש מוכח דאף על הפרשה שבמחשבה [נתן עינו בצד אחד] בעינן ברכה. **כו**. וז"ל, מתוודים לה' - על זבח תודה ומוודים לה' על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא, עכ"ל. **כח**. וז"ל, מדקאמור אשר יולד בבקרן ובצאנן הזכר תקדיש לה' אלהיך, דמשמע מצי יולד תקדיש, היינו ביום השמיני ללידתו, כדכתיב ביום השמיני נתנו לי וכו', עכ"ל.

והנה בשאלתות (פרשת צו שאילתא עג) כתב, כי אחרי ההפרשה יקרא לה שם ויאמר תהוי חלה תהוי תרומה. והובא גם בהשגות הראב"ד (בכורים פ"ה הלכה יא). אמנם יפלא מאד לומר שע"י אמירה זו טבעו לה ברכה, אחרי שלכל הדיעות אמירה זו **אינה מעכבת**. וכבר העיר הגר"ב בשאלת שלום (שם אות עט) כי בשו"ע נשמט כל ענין קריאת שם, וראה בהעמק שאלה (שם אות גכט) טעם ההשמטה.

אולם נראה שלכן מברכין על הפרשת תרומה ומעשר, לאשר בהן נחשבה מחשבה כמעשה, ראה תמורה (ג, ב) במימר, משום דבדיבורו עביד מעשה, מיחשב כמעשה. ובתוס' גיטין (סז, א ד"ה דיבורא אמרי מעשה לא עבדי) כו', כיון דהתם ע"י דיבורא נגמר הדבר, שע"י כך ניסת לשוק, מעשה גמור חשיב ליה. ובתוס' קידושין (נט, ב ד"ה מידי מחשבה מיהא תיפוק), תימה, ליפרוך נמי גבי תרומה וכו', וי"ל דמחשבה דתרומה היה יודע דכמעשה דמי, דכתיב (במדבר יח, כז) ונחשב לכם, והוי כאילו תרם בידים וכו'. ובגמ' פסחים (לד, ב), אר"י ענבים קאמרת, הכא בענבים של תרומה עסקינן דקדושת פה דידהו כקדושת כלי דמיא וכו'. ויעוין בשו"ת מהר"ט (ח"א סימן קכז). וראה בכסף משנה (תרומות פ"ד ה"ט) ובשאגת אריה (סוף סימן נו) ומה שכתבתי בספרי נפש חיה (או"ח סימן תלד סעיף ד).

הנחה זו תאיר לנו למה מברכין על ספירת העומר, ואין מברכין על ספירת נקיים (יא), לאשר מצות ספירת העומר אינו יוצא בהרהור, ראה או"ח (סימן תפס"ל), בעוד שספירת נקיים אינה צריכה להיות בפה דוקא, עיין חינוך (מצוה

❦ ברכת מרגליות ❦

(יא) ועוד טעם ראה בשו"ת הרדב"ז (ח"ד וספר לו וספרה לה דזבין, שהרי אם רצו סימן כז). וקדמו הרמב"ן בפרשת אמור עומדים בטומאתם כו', עכ"ל. ועוד נשוב (ויקרא כג, טז), וטעם וספרתם לכם כו', ואין כן לדבר מזהלא.

❦ תוספת ברכה ❦

כט. כתב הטעם דכיון שמדין תורה אסור לאבד תרומה, אף שבזמן הזה יש הכרח לאבדה, יותר טוב שלא להקדישה כל כך, אלא רק לפטור הפירות מן הטבל. ל. בשו"ע לא הובא מענין זה כלום. אמנם כן כתב להדיא הפר"ח (שם סעיף ו) וז"ל, וכי אם מנה אחד בלב הוי כלום והלא דברים שבלב אינן דברים, עכ"ל. והביאו הביאור הלכה (שם סעיף א ד"ה מונה והולך). וכן הוא בברכי יוסף (שם אות יד). ועיין בשו"ת רעק"א (מהדו"ק סימן כט) שהוכיח מהא דתיקנו לברך על ספירת העומר דעל כרחך יש להוציא ספירת העומר בפה, דאילו על דברים שבלב לא תיקנו ברכות [כמו שלא תיקנו ברכה על ביטול חמץ]. וכתב שם דמה שהקשו התוס' בטעם שאין מברכים על ספירת זבה, כוונתם להקשות אמאי לא תקנו להוציא הספירה בפה וממילא אפשר לברך עליה. **לא**. ראה להלן (פ"ט סוג המצות שב'על' אות ו).

של"ב) (יב). אבל על ספירת קביעת החדשים והשנים מברכים הבית דין, כמבואר בתוס' (מנחות סה, ב ד"ה וספרתם^{לג}; כתובות עב, א ד"ה וספרה^{לד}). ובביאור הראב"ד והר"ש משאנץ לתורת כהנים פרשת בהר (ריש פרשה ב^{לה}), הובאה מטבעת ברכה זו

❦ ברכת מרגליות ❦

ד"ה וספרה) שכתבו טעם דאין מברכין על ספירת נקיים, כיון שאם תראה תסתור. אמנם התוס' יו"ט בדברי חמודות שעל הרא"ש (נדה פ"ט אות לה) כתב, אני תמיה מי הגיד להם שאינה מברכת, ומה שעכשיו אינה מברכת, לפי שאין לנו זבה ודאית מכיון שהחמירו בחומרא דר' זירא, עכ"ל. אולם יעוין בנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סימן ככג) שהשיג על השל"ה וכתב, הגאון הקדוש הזה לרוב קדושת חסידותו נתקיים בו אוהב מצות לא ישבע מצות כו', ראה דבריו שם ובהגהת בן המחבר. והנה יש למצוא סמוכין לדעת השל"ה מגמ' נדה (סו, ב), ר"ש אומר, אחר תטהר, אחר מעשה תטהר. וברש"י, אחרי שספרה מקצת יום השביעי כו'. ולכאורה מאי מעשה איכא, ומשמע דהוי עקימת שפתייה, ספירה בפה, דחשיב מעשה.

(יב) אמנם השל"ה בשער האותיות (שער האותיות קדושת הזווג, דף קו, א) כתב שמחוייבת למנות, וסיים: וכן נהגתי כל ימי וצויתי לאשתי שתספור לעת ערב קודם שקיעת החמה, היום יום א' לספירת לבוני, היום יום ב' וכו' וכן כולם, עכ"ל. ולפ"ז היה לה גם לברך. אבל בהגה שם כתב: ובמקום אחר מצאתי תירוץ אחר [למה אין מברכין על ספירת נקיים], דבשלמא עומר ויובל כל ישראל שוים בזמנה וזמן אחד לכולם, אבל ספירת נדות, אשה זו מתחלת לספור היום ונשים אחרות כבר טבלו או נטמאו עתה, ואין שייך ברכה אלא במצות שעושין כל ישראל בשוה, עכ"ל. וכלל זה יפלא לי מאד, שהרבה הרבה מצות הן חיובי גברא אם תגיע לידו ואינו שוה בזמן לכל ואעפ"כ מברכין. ונודעים דברי התוס' כתובות (עב, א

❦ תוספת ברכה ❦

לב. וז"ל, ואם תשאל, למה חייבו זכרונם לברכה למנות השנים שבע שבע מדכתיב וספרת לך, ולא ראינו מעולם שימנה הזב ימי ספירו ולא הזבה ימי ספירתה ואף על פי שכתוב בהם [ויקרא טו, יג] וספר לו, וספרה לה, זולתי שחייבים שיתנו לב על הימים, אבל לא שיתחייבו למנותם בפה ולברך על מנינם. וכו' כי כל ענין התורה תלוי בפירוש המקובל וכו', וכן באתנו הקבלה שצווי וספרת לך דיובל צריך מנין בפה, וצווי הספירה הכתוב בזב וזבה אינו אלא השגחה בימים, ומנהגן של ישראל בכל מקום כך הוא, ואף על פי שאינם נביאים, בני נביאים הם, עכ"ל. לג. וז"ל, גבי יובל כתיב (ויקרא כה) וספרת לך דאבית דין קאמר להו רחמנא ושמוא בית דין סופרין ומברכין כמו שאנו מברכין על ספירת העומר, עכ"ל. לד. וז"ל, דאין מברכין אלא ביובל שמברכין בית דין בכל שנה, עכ"ל. לה. וז"ל הראב"ד שם, נראה לי שבית דין חייבין למנות שמיטה ביובל והשנים שבשמיטה ושני היובל. ומברכין על זאת הספירה בראשי השנים, כדרך שאנו מברכין על ספירת העומר בתחילת הלילה. וכך היו אומרים בשמיטה ראשונה, בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת שני השמיטה וכו', עכ"ל. וז"ל הר"ש שם, בית דין הגדול היו מונין בתחילת השנה והיו מברכין על ספירת היובל, היום נכנסה שנה אחת, היום שבע שנים שהם שמיטה אחת וכו', והכל כמו שמונים לספירת העומר, עכ"ל. [נראה כוונת הרב המחבר לאפוקי דלא נימא שהברכה שמברכים היא ברכת 'אשר גידל' המוזכרת במסכת סופרים, והמובאת בדברי רבינו (הערה יג), שהיא ברכת שבח והודאה על חכמת העיבור, אלא היא ברכת המצוות ככל ברכות המצוות.]

כמטבעת כל ברכות המצות, באקב"ו (יג). ולפלא על האבודרהם (סדר תפילות חול שער ג) שכתב על קריאת המועדים, **מאן לימא לן** דלא מברכין ב"ד על קביעתן, עכ"ל, ולא העיר כלל ע"ד רבותינו בעלי התוס' הנזכרים שמבואר בהדיא שמברכין.

ובזה נדחה מש"כ בספר ברכת אהרן^ל (מאמר רסה) שלכן אין בית דין מברכין על הדין^ל, לפי שאין לכל אחד מהם אלא כשליש מצוה, ע"כ. שהרי רואים אנחנו בברכת הקביעות שמברכין הבית דין, או המופלא שבהם להוציא כולם, כי זהו כענין זה אינו יכול וזה אינו יכול רק שלשתם יחד שנקראה המצוה על שם כל אחד מהם כאילו קיים אותה בשלימותה. ראה שבת (צב, ב) וברמב"ם (נזקי ממון פ"י ה"ה) ומש"כ בספרי נפש חיה (או"ח סימן תקנא סעיף י) בענין הנמנה לחבורה מסיימי הש"ס^ל. ומעתה גם בדין היה להבי"ד הדנים דין תורה לברך, אך טעם אחר מונע אותם מלברך, ועוד נשוב להלן לדבר מזה (פרק ב"ט; פרק ז"א).

❦ ברכת מרגליות ❦

(יג) מלבד ברכת הודאה המובאה במסכת סופרים (פרק יט הלכה יא) [ברכת הזקנים העוסקים בקידוש החודש] בא"י אמ"ה אשר גידל כו', ואחריו אשר בעגולה כולה כו', ראה בהגהותי שם^א.

❦ תוספת ברכה ❦

לו. להרב אהרן לויין אבד"ק ריישא. **לז**. בענין ברכה על הדין, ראה עוד להלן (פרק ז ד"ה ובזה היה נראה להטעים). **לח**. וז"ל הרב המחבר שם, וזהו המקור לאשר נהגו רבים וכן שלימים להמנות לחבורת ש"ס ועושים סעודה לגמורה של תורה אף על פי שאין אחד הגומר. דהנה אמרו בשבת (צב, ב) זה אינו יכול וזה אינו יכול שניהם חייבים, הרי דנקראת הפעולה בשלימות על שם כל אחד, לפי שגם חבירו אינו יכול לגמור פעולה זו בלעדיו. וכן כתב הרמב"ם (נזקי ממון פ"י ה"ה) שור של שני שותפים שהרג, כל אחד מהם משלם כופר שלם, שכל אחד מהם צריך כפרה גמורה, אם כן כל שכן במדה טובה שנחשב לכל אחד כאילו השלים התורה, עכ"ל. עיי"ש כל הענין. **לט**. הביא שם מהגר"א שאין מברכים על המשפט, כיון שקיומו תלוי בקבלת בעלי דינים, ושמו לא יקבלו עליהם את הדין. **מ**. כתב שם הטעם שאין מברכים על מצות שכליות אלא רק על שמעיות, יעו"ש. **מא**. וז"ל שם, ואחריו אשר בעגולה כולה. עיין בספר תורת האדם לרמב"ן ובעליית קיר שבסוף ספר עליות אליהו תולדות הגר"א אות יד, עכ"ל. וז"ל הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל אות מוח), ובמסכת סופרים (פרק יט) מצאתי מביא כוס אחד ומברך בורא פרי הגפן, ואחריו בא"י אמ"ה אשר בעגלה גדול דור דורשים וכו', עכ"ל. וז"ל הספר עליית קיר (אות יד ד"ה וג' עדים), אשר שמעתי מהרב החר"ף ר' דוב בער מ"מ ומ"ץ דק' לובטץ, נידון מסכת סופרים בברכת החודש אשר הוגה שם מהגר"א, אמר לי ששמע מהגר"ח מוולאזין זצ"ל שהנוסחא הישנה עיקר. וברכה זו מיוסדת על פי א"ב, וכך צ"ל: אשר בעגולה גידל דורשיו, הורם ולמודם זמנים חדשים טובים, ירח כליל לבנה, מינה נבונים סודרי עתים, פלס צורנו קיצי רקעי שבם תיקן כו'. וכן מוכח בהלכה ואחריו אשר בעגולה, וז"ל, עכ"ל בקיצור, ע"כ מעליית קיר. ונראה כי רבינו נתכוין לקיים נוסח מסכת סופרים 'בעגולה', שבהגהות הגר"א השמיט תיבה זו, מחמת שברכה זו מבוארת לעיל מינה (הלכה ט) ושם כתיב 'אשר גילה' [בנ"א 'אשר גידל']. והראה שכן הנוסח בתורת האדם, וכן העיד הגר"ח מוולאזין בשם הגר"א שהוא עיקר.

ויעוין באור זרוע (הלכות ברכת המוציא אות קמ) שכתב, זה הכלל שאני אומר בברכות, כל מצוה שיש עתים למצותה, כגון ציצית תפלין סוכה וכו' וכל כיוצא בהם שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהם, הלכך כשמגיע זמן חיובם צריך לברך על עשייתם מחמת חיובם, כדאמרין בירושלמי וכו'. אבל אותן מצות שלעולם חייב בהם ואין עתיד להפטר מהם, כגון להאמין באלהינו וליראה אותו ולאהבה אותו ולדבקה בו ושלא לעבוד עבודה זרה (יד), ביקור חולים ותנחומי אבלים ונתינת צדקה וקבורת מתים, חליצה ויבום (טו) וקרימה והדור וכבוד אב ואם ופריקה וטעינה והשבת העבוס שאין להם פטור, אין שייך לברך עליהם, כי לעולם חייב בהם ואין שייך בהם חיוב כו', עיין שם"ב.

❦ ברכת מרגליות ❦

(טו) בשלחן ערוך (אה"ז סוף סדר חליצה, אחרי סימן קסט, סעיף נו) כתב, כשיעמדו יאמר הרב, בא"י אמ"ה אקב"ו במצות וחוקים של אברהם אבינו. ועיין שו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן קלי"ד) ובאגרות מהפמ"ג בראש או"ח (אגרת ב ד"ה בעל ביאה שכב"מ) בענין ברכה על ביאת יבמה, וראה להלן (פרק ב; פרק ט סוג המצוות שב'על' אות כב).

(יד) זה בלתי מובן, שהרי אין מברכין על מניעת מעשה שנצטוינו בלא תעשה. ואולי שהלא תעשה הוא שלא להאמין בריבוי אלהות, ומלבד זה יש מצות עשה בפני עצמה של האמנת היחוד. עיין ספר המצות להרמב"ם (עשה ב), וברמב"ם הלכות יסודי התורה (פ"א ה"ד) מ"ג.

❦ תוספת ברכה ❦

מב. נראה שהרב המחבר הביא שיטת הר"ן, שעולה מדבריו דלא ס"ל להאי כללא שאין מברכים על מצות שאין בהם מעשה או דיבור, שהרי כתב הטעם שאין מברכים על מצוות אמונה, יראה, אהבה, דביקות ושלא לעבוד עבודה זרה, מטעם שהן מצוות תמידיות, ולא כתב הטעם משום שאין בהם מעשה. **מג.** צ"ע, דלכאורה אמונת היחוד אינה שלילת עבודה זרה, אלא ענינה האמונה שהוא ית' פועל המציאות וסיבתה הראשונה, כפי המבואר במקורות שהביא הרב המחבר. **מד.** ז"ל, וז"ל, בטור אבן העזר (סוף סימן קסו) הבא על יבמתו צריך לברך קודם הבעילה בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעילת יבמה עכ"ל. אכן הרמ"א כתב ביאת יבמה, וכן נראה לי עיקר, שהוא כלשון המקרא יבמה יבא עליה, ועוד דאפילו העראה קנה ביבמה, עכ"ל השבות יעקב. **מה.** שמברר שם אימתי נקטינן לשון בעילה ואימתי לשון שכיבה.

פרק ב

שאין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה

הגר"א: ב. שאינה תלויה כולה ביד העושה, כגון צדקה שמא לא יקבלנו, ובן משפט שמא לא יקבלו בעלי דינים וכיוצא.

כעין זה כתבו התוס' ברכות (יא, ב ד"ה שכבר) שלכן אין מברכין על השינה בסוכה משום שמא לא יישן. ובכתובות (עב, א ד"ה וספרה) אשר אין מברכין על ספירת נקיים שמא תראה ותסתור (א).

ועיין בבאור הגר"א (יו"ד סימן יט אות ד) בענין ברכת השחיטה אם יש ריעותא, ובקצות החושן (חור"מ סימן שו ס"ק ז) אי הברכה חשובה כשכירות כשנתנבלה הבהמה. וראה בקובץ שעל הרמב"ם (ברכות פ"י ה"ח) שכתב, כי לכן השמיט הרמב"ם הא דילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, משום שאין האב יודע אם הנולד הוא בן קיימא (ב).

ברכת מרגליות

(א) מוכח מזה שאין עצה לנגד ה' לומר בריך רחמנא אקב"ו כו', כי אלמלי כן היה להם לתקן לומר בריך רחמנא, וראה אשר הארכתני בס"ד בספרי נפש חיה

(ב) וראה באו"ח (סימן ח סעיף ט) שבברכה אין סומכין על הרוב, לומר רוב נשים וולד מעליא ילדיה.

תוספת ברכה

א. כלומר, ברכת השחיטה באופן שיש ריעותא. וז"ל הגר"א בביאורו, ירושלמי שם (ברכות פ"ט ה"ג), שחיטה אימת הוא מברך עליה, ר' יוחנן אמר עובר לשחיטה, יוסי בן נהוראי אומר משישחוט, למה, שמא נתנבל שחיטתה. מעתה משיבדוק? חזקת בני מעים כשירים, [ע"כ הירושלמי]. משמע הא איכא ריעותא דכו"ע אחר שיבדוק, ובדליכא ריעותא ק"ל כר' יוחנן, וכמ"ש בפסחים שם (ז, ב), דלא חיישין שמא תתקלקל השחיטה, ע"כ מהגר"א. וז"ל הגמ' בפסחים (שם), כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן וכו', חוץ מן הטבילה ושופר. וכו', אלא שופר מאי טעמא, וכי תימא משום דילמא מיקלקלא תקיעה, אי הכי אפילו שחיטה ומילה נמי, ע"כ. ב. בשלחן ערוך (שם סעיף ד) כתב, שטבח מומחה ששחט ונתנבלה תחת ידו, אם שחט בשכר חייב לשלם ואם שחט בחינם פטור מלשלם. והקצוה"ח דן שם אם מה שמברך על השחיטה חשיב שכר לענין זה שיתחייב בנתנבלה. עיי"ש שהביא מזקנו המעדני מלך (פלפולא חריפתא בבא קמא פ"ט סימן טו אות ז) דאין הברכה נחשבת לשכר כיון דהויא ברכה לבטלה. ונראה רצון הרב המחבר להוכיח שבנתנבלה בהמה בשחיטה, חשיבא הברכה לבטלה. ג. ספר קובץ [קובץ על יד'] לרבי נחום טריביטש. ד. הביא שם מדרך פקודין (לבעל בני יששכר, מצות עשה ד חלק המעשה אות טו) שבמקום ספק היה מברך בלשון בריך רחמנא מריה מלכא דעלמא וכו'. וכתב על דבריו וז"ל, אמנם החתם סופר בחדושי' לפ"ק בנדרים האריך להוכיח שאין לעשות פשר ולומר בריך רחמנא, כי גם בזה יש חשש ברכה לבטלה וכו', עיי"ש כל דבריו. ה. ז"ל השו"ע שם, קודם שיברך, יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים, כדי שלא יברך לבטלה, ע"כ. אמנם עיין באחרונים שם שהגדון לא

הרי כי במקום אשר חיישינן שמא תהיה הברכה לבטלה אין מברכין, ובכן גם בשני בני אדם, נותן ומקבל, חיישינן שמא יאמר המקבל לא בעינא הרי **ליתא לעשה**, ולכן אין לברך. ויונח אשר לא טבעו ברכה למצוות עשה: **קצט**. הענקת עבד עברי. **קצז**. להלוות לעני. **רט**. לכבד תלמידי חכמים. **רי**. לכבד אב ואם (ג). וכאלו. עיין בקצוה"ח (ריש סימן צז). כן גם לא טבעו ברכה על הגירושין, דאפי' אם זינתה, כשאמר לא בעינא לגרשה רק שלא לשמש עמה, רשאי, עיין תוס' זבחים (ב, ב ד"ה סתם אשה^ח).

וכעין זה הביא בספר דרך פקודיך (מצות עשה א חלק הדיבור אות ו) בטעם שאין מברכין על מצות עשה דפריה ורביה (ד), משום **דאסור** לכוף האשה^ט.

❦ ברכת מרגליות ❦

(ג) 'אין מברכין על כיבוד אב ואם מפני חומר שבו, **(ד)** עיין באור זרוע הלכות קריאת שמע (אות דלא נוכל להגיע לחצי שיעור, כההוא דקידושין כה) שהעלה, שהמקדש בכסף ובשטר צריך בדמא בן נתינה. לעיין מהר"י אלגאזי בספרו פרשת לך בברך אקב"ו על קדושי אשה, ולא כשמקדש בביאה משום דטריד בטירדא דמצוה כו'. לך"א.

❦ תוספת ברכה ❦

להתיר לברך מוחמת רוב, אלא מדוע צריך לבדוק ולא סמכינן אחזקה. עיי"ש שדעת המגן אברהם דמדינא לא סמכינן אחזקה במקום שאפשר לברור, ודעת הט"ז דסמכינן אחזקה לענין היתר לבישת הבגד, ומה שצריך לבדוק החושים הוא משום חשש ברכה לבטלה. ואולי רצון הרב המחבר להביא מהט"ז שם, שאסור לברך על הציצית בלי בדיקה ולא מהני לזה חזקה, והכא נמי אין לברך על סמך רוב. ו. וז"ל, בתשובת הרשב"א (חלק א סימן יח) הביא בשם תשובת הרב ר' יוסף ו' פלט ששאל הראב"ד ז"ל מפני מה אין מברכין על כמה מצות כגון מותנות עניים והולאה וצדקה והענקת וכיוצא בהם, מפני שאין המצוה תלויה כולה ביד העושה שאפשר שלא יתרחק בה חבירו, ומנ"ל דכל מצוה שאפשר למיעקרא אף על גב דהשתא לא מיעקרא כמאן דמיעקרא דמי, מדאמרינן באלו נערות (כתובות מ, א) וכו' עד אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל, אף על גב דאכתי לא עקרה לה כמאן דליתיה דהא לא קביעא וכו', וגמרי מיניה למורא וכיבוד אב ועמידה בפני רבו הואיל ואפשר למיעקרא שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול (קידושין לב, א), וזה הטעם בהלואה וצדקה, עכ"ל. ז. צ"ע, הא מדינא הבעל מגרש האשה בעל כרחא, הרי שאינו תלוי בדעת אחרים, ולמה לא יברך. ואם כוונת הרב המחבר לומר דאינו מצווה בשום פעם לגרשה אף אם נבעלה לאחר, לפיכך אין מברך, מאי שייטא להכא. ח. וז"ל התוס', סתם אשה לאו לגירושין עומדת, ואפי' זינתה תחת בעלה וכו', וגם אם לא ירצה הבעל לא יגרשנה אלא שלא תשמשנו, עכ"ל. ט. וז"ל, ולי נראה על פי הסברא שכתב הרמב"ן דאין מברכין על מצוה התלויה בדעת אחרים, כמו שאין מברכין על הצדקה דתלויה בדעת אחרים אם ירצה המקבל לקבל, הכי נמי בנידון דידן דאסור לכוף את האשה, עכ"ל. י. הערה זו נכתבה ע"י הרב המחבר על הגליון להלן פרק ט, ושם עוסק בנוסח הברכה אם בלשון 'ל' או ב'על', ובהיות וכאן נוקט טעם מה שאין מברכין על כיבוד אב ואם, שמא יאמרו לו 'לא בעינא' וליתא לעשה, עכ"ל הצבנו כאן את הטעם הזה. ועיין עוד לעיל (סוף פרק א) מה שהביא מהאור זרוע עוד טעם בזה. יא. כוונתו לספרו 'שמע יעקב'. עיי"ש שהביא טעמו של הרשב"א שאין מברכין על כבוד אב ואם כיון שלעולה ליעקרא אם ימחלו לו. והאריך לדחות טעם זה. וכתב טעם אחר וז"ל, פשוט טעמא דמילתא דמפני חומר שבו לא קבעו בו ברכה, כי האדם בעיניו יראה שכבר קיים מצות כבודן ולפי האמת לא הגיע לחצי שיעור דאורייתא וכו', וכיון שכן אם יברך אין זה מברך אלא מנאץ, וע"כ לא תקנו בקיומה ברכה כי ירדו לסוף דעת בני אדם, כי לא כל אדם זוכה לבא על תכליתה מפני שהחמיר בכבדה יותר מכבוד שמים וכו'.

והנה כתב שם עוד טעם^י, לפי שאי אפשר בלי הנאה גופנית. וכ"כ בספרו אגרא דפרקא (אות קצז) ובהוספותיו לספר סור מרע ועשה טוב (אות לג). ועיין במדרש ויקרא רבה (יד, ה) אפי' חסיד שבחסידים וכו'.^י אולם לפ"ז צ"ע למה מברכין על ביאת יבמה שמובא באבן העזר (סימן קסו סעיף ט ברמ"א).

ומזה יד תשובה גם לטעם שהביא המגיד משנה (אישות פ"ג הלכה כג) לפי שאין ראוי לברך משום ולא יראה בך ערות דבר וכו'. ועיין בתשב"ץ (ח"ב סימן מג) שהביא מירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב), כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הקידושין בבעילה. ופירש הרמב"ן ז"ל (פסחים ז, ב ד"ה והא דאמר שמואל), היינו טעמא לפי שאין לברך על המצוה אלא כשהיא מזומנת לפנינו לעשותה, ובאותה שעה הרי הוא

❦ ברכת מרגליות ❦

[ועיין עוד שם הלכות ברכת המוציא (סימן קמ"ו).]
אמנם דבריו צ"ע מברכת יבמה שהבאתי להלן, ומצאתי שנשאל בזה בעל הלכות קטנות (ח"א סימן קלז) והשיב, כיון שרוב ביאות שבעולם הם באיסור ובאפקרותא לא רצו לתקן ברכה על זה, א"נ משום שהוא מזיק לגוף כמש"כ הרמב"ם בהלכות דיעות ואין מברכין על הקלקלה. וסיים, אפשר שאם יהיה בשעת רצון ויטהר עצמו וינקה היטב במקום קדוש **שיברך** ועליו תבוא ברכת טוב, ועמש"כ שם עוד המני"ח.

❦ תוספת ברכה ❦

יב. טעם זה כתב בשם הנועם אלימלך (וישלח ד"ה א"י ויאבק איש עמו) שכתב שראה כן בפוסקים. וכתב עליו וז"ל, ואני הקטן לא ראיתי זה בשום פוסק, ולא ראיתי אינו ראיה ונאמן עלינו הקדוש זצוק"ל, עכ"ל. ובאמת כבר נמצא טעם זה בדברי הר"י עמדין בספרו מור וקציעה (סימן רמ), עיי"ש שכתב שנמצא הברכה כמעט לבטלה [והביא גם המדרש רבה שמזכיר הרב המחבר כאן]. **יג.** ז"ל המדרש, הן בעון חוללתי (תהלים נא, ז), רבי אחא אמר, אפי' אם יהיה חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעון. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבון העולמים כלום נתכוון אבא ישי להעמידני, והלא לא נתכוון אלא להנאתו, ע"כ. **יד.** ר"ל, ממה שמברכים על ביאת יבמה. **טו.** ראה שם שמחלק בין מצוות הבאות לעתים שתקנו עליהן ברכה, למצוות תמידיות שלא נתקנה עליהם ברכה. וצ"ע מה כוונת הרב המחבר בצינו לשם. ושמוא רצה לציין מה שהזכיר האו"ז שם לברך על דם בתולים, ולא חייש להא דטריד בטירדא דמצוה. ולכאורה יש לחלק, דעיין ברא"ש (כתובות פ"א סימן טו) שהביא נוסח הברכה מהבה"ג ומסיק שם, ומסתבר לברכה אחר שמצא בתולים, עכ"ל. ואם כן יש לומר שדוקא ברכת המצוה אין לברך על ביאת קידושין, כיון שיש לברכה עובר לעשיית המצוה ובאותה שעה הוא טרוד, אבל ברכת השבח על מציאת התולים שפיר מברך, כיון שזמנה לאחר הביאה ששוב אינו טרוד. וצ"ע. **טז.** המני"ח - הרב משה בן יעקב חגיז, בן המחבר בעל הלכות קטנות. וז"ל שם, אחד שאל ממני למה אין אנו מברכין קודם התשמיש שהרי היא מצוה עשה דעונתה לא יגרע, והשבתי לו כפי מה שראיתי בשו"ת הרשב"א ז"ל (סימן יח) שנתן טעם למה אין מברכין על החליצה והיבום, מפני שעיקר הדבר משום פריה ורביה והיא אינה מצוה, נמצא שבזה הטעם סר מהר הספק הזה, לפי שהדבר דומה לפריעת חוב המוטל עליו שאין מברכין, עכ"ל. ועיין בתשובת הר"י פ' פלט כפי שמובאת באבודרהם ששם מבואר יותר שכתב וז"ל, וכן אין האשה מברכת על החליצה ולא על היבום משום דלא מיפקדא אפריה ורביה, עכ"ל. מבואר דבריו קאי אאשה ואדברה הבעל יש לו לברך על יבום וחליצה, דאיהו מצווה על פריה ורביה. וצ"ע אם כן דברי המני"ח שכתב דמהאי טעמא אין מברכים על מצות עונה. ואולי כוננו דכיון שאין האשה מצווה, הרי שהבעל תלוי בדעתה אם תתרצה לכך. וצ"ע.

ערום וכו', עכ"ל.^ז והרי רואים אנחנו שתיקנו ברכה"ח בביאת יבמה"ט. ויתכן שלכן מצינו (ירושלמי יבמות פ"א ה"א; בראשית רבה פה, ה) שר' יוסי בר חלפתא איבס אשת אחיו דר' סדין, והיינו מטעם שצריך לברך על הביאה. ועיין יו"ט (סימן רסז סעיף ג) שהמל את העבד צריך לכסות ערוותו בשעת הברכה. ועיין באבן העזר (סימן סג סעיף ב) ברכת אשר צג אגוז [אותיות 'זוגא'כא] בגן עדן כו"כ.

וראה בזוהר חי על הזוהר (מצודע נד, ב) שבעידן מצוה הכל נכלל בקדושה. ועיין בזוה"ק (רעיא מהימנא פנחס רכו, א), זכאין אינון איברים דמתקדשי בשעת תשמיש, דאינון עצי העולה דאחידון כו"כ.

תוספת ברכה

ז. עיין במגיד משנה שגם מקורו הוא מהרמב"ן. יח. עיין להלן שהביא מטוש"ע (סימן קסו סעיף ט) לברך על ביאת יבמה לאחר הביאה [אמנם נתבאר בטור שם בשם העיטור שהוא מטעם אחר, שמו תמאן אחר הברכה או שתהא מניעה אחרת ותהיה הברכה לבטלה ומבואר בבית שמואל ובט"ז שם] ואם כן הוא, שוב אין קושיא מברכה זו על דברי התשב"ץ, שהרי בשעה זו כבר יכול לכסות עצמו. [אמנם זה יקשה, מדוע לא יברכו על קידושין בביאה, תכף אחר הביאה כמו בביאת יבמה.] יט. עיין ערוך השולחן (אבן העזר סימן קסו סעיף כד) שעמד על הערה זו וכתב ליישב וז"ל, ואף על גב דאיתא בירושלמי ברכות (פ"ט ה"ג) דכל המצות מברך עליהן בשעת עשייתן חוץ מקדושין בבעילה, ופירש הר"ן בשם הרמב"ן פ"ק דפסחים משום דא"ל לברך כשהוא עומה במטה משום ולא יראה בך ערות דבר, ולברך מקודם א"א שאין מברכין על המצוה אלא כשמוזמנת לפניו ע"ש, מ"מ לא חש לה כיון דבש"ס שלנו לא נמצא זה, ועוד דבביאת יבמה שהיא מצות עשה גדולה לא חיישין לזה ויכול לברך קודם שיכנס עמה במטה, עכ"ל. כ. צ"ע שבירושלמי שם מבואר טעמו של ר"י בר חלפתא, דס"ל כאבא שאול הסובר שהכנס את יבמתו לשום נוי או לשום דברים אחרים הרי זו בעילת זנות וקורב להיות הוולד ממזר. כא. רמז כזה יש בספר תורת המנחה לר"י סקילי, תלמיד הרשב"א (דרשה נד) וז"ל, ועל כן רצה הקדוש ברוך הוא גם הוא להזדווג עם יראיו וקדושי וכו', ועל זה נאמר (שיר השירים ו, יא) אל גנת אגוז ירדתי, כלומר ירדתי על הר סיני היתה כדי להזדווג עם ישראל, והזכיר אגוז מפני שכשתהפך אגוז יהא זוגא, כלומר זוג אחד הוא, עכ"ל. כב. נראה דרצונו להביא עוד הוכחה שתקנו ברכה בשעת תשמיש ולא חששו לאמירת ברכה כנגד הערוה. אמנם אפשר לומר דברכה זו היא ברכת השבח על הבתולים הנאמרת אחר תשמיש, ושפיר יש לומר שמכסה הערוה בסדין וכדומה ומברך, ואינו דומה לברכת המצוה שצריך לברך עובר לעשייתו, ויש להקפיד גם שלא לברך קודם דקודם כמבואר בפוסקים, ומובן שלכן לא תיקנו ברכה במקום ערוה. ושמו"ל דכוונת הרב המחבר להיפוך, דהיינו להביא ראייה מהא דתיקנו לברך אחר תשמיש דוקא, כיון שחששו לאמירת ברכה כנגד הערוה. [ועיין בדרישה (שם אות ב) שהקשה מדוע אין מברכים ברכה זו קודם תשמיש. ותיירץ באחד האופנים שהוא מטעם דהוי ערום באותה שעה.] ותו י"ל שלביאה אחת של דם בתולים, לא חששו לזה וסמכו על כך שיכסה הערוה, אמנם לא תיקנו ברכה לכל ביאה וביאה שאי אפשר שלא יבוא לברך כנגד הערוה. ובזה מיושב גם הטעם שמברכים על ביאת יבמה ולא חששו לברכה כנגד הערוה, כיון שבפעם אחת יש לתלות שזוהרו בזה. כג. נראה שעתה הרב המחבר הולך ובא להשיב על הטעמים שלכן לא תיקנו ברכה בשעת תשמיש, והביא בזה שלשה טעמים: א. משום שתלוי בדעת אחרים, והיינו האשה שאסור לכופה על הביאה. ב. לפי שאי אפשר שלא נהנה ונמצא מכין להנאתו ולא למצוה. ג. כיון שבאותה שעה הוא ערום ונמצא מברך כנגד הערוה. וצ"ע מה כוונתו בהביאו מהזוהר שבשעת תשמיש הכל נכלל בקדושה. ואפשר שכוונתו לענות על הטענה השניה שמכין להנאתו, ומביא מקורות שאף שודאי יש לו הנאה מן התשמיש מכל מקום הכל נכלל בקדושה, אם כן שפיר חשיב מצוה ויש לברך עליה. אמנם לפי סדר הדברים אינו נראה כן, דלהלן משיב על הטענה הזו באופן אחר. ואפשר שכוונתו לענות על הטענה השלישית, דמאחר שהכל נכלל בקדושה אין לחוש בזה לערות דבר [ואם כן הוא ענין אחד עם הפיסקא הבאה שמביא משו"ע שמותר לקרות שמע אף ששוכב במיטה אחת עם אשתו]. אמנם זה חידוש גדול לומר שמשום כן לא יחשב לערוה.

ובאורח חיים (סימן עג סעיף ב), אם היה ישן עם אשתו, קורא בחזרת פנים לצד אחר, ואפילו בלא הפסקת טלית, משום דחשיבא כגופו, הרי שלא נחשב ערות דבר^{כד}.

וכיון שאשתו אגודה ביה וקצת מצוה להכה, עיין מגן אברהם (סימן קנג ס"ק ט"ז), שפיר היה [לו] לברך, כמו בנשיאת כפים שהכהן מברך לפי שמצוה על הישראלי להתברך, עיין הפלאה (כתובות כד, ב ד"ה אמנם אלולי^{כז}). וכמו שהאב מברך על פדיון הבן אחרי שיתרצה הכהן לקבל דמי פדיונו בשאלו **במה בעית טפי** כו' (יו"ד סימן שה סעיף י). דמשום כך תיקנו לכהן לשאול שאלה זו, כדי שיהיה בזה גילוי דעת שמוכן לקבל דמי הפדיון^{כח} [ראה שערי תשובה (שם אות יב^ט)]. וכן בהמדובר, אחרי שאין קדושין בלא שדוכין (קידושין יב, ב^ל). ולמדן דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל (עירובין ק, ב^{לא}).

וכמו שמברכין על אכילת קדשים ואכילת מצה ופסח, אע"פ שיש גם הנאה גופנית. ועיין בבני יששכר (מאמר השבתות ג אות ג) שגם על אכילת המן ברכו בשבת אקב"ו לאכול סעודת שבת^{לב}.

תוספת ברכה

כד. כוונתו כאן לענות על הטעם השלישי דאין לברך משום ערוה, ולזה מביא משו"ע שמוותר לקרוא שמע אף ששוכב אצל אשתו ושניהם ערומים, ובלבד שיחזיר פניו, אם כן שפיר יכול לברך ואין לחוש לערות דבר. **כה.** השתא בא להשיב על הטעם הראשון שלא תקנו ברכה בשעת תשמיש כיון שתלוי בדעת האשה. ולזה מביא מנשיאות כפים שהכהנים מברכים בא"י אמ"ה אשר קדשנו וכו' לברך את עמו ישראל באהבה, אף שתלוי בדעת ישראל, שלולא ישראל עומדים להתברך למי יברכו, ואפילו הכי מברכים, כיון דגם על ישראל יש מצוה להתברך ואינו דומה לנתינת צדקה שאין מצוה על העני לקבל צדקה. [אלא שצ"ע בראייתו מאחר שנתבאר בגמ' (סוטה לח, ב) שאף בבית כנסת שכולו כהנים, עולים כולם לדוכן, והיינו משום שמברכים לעם שבשדות, נמצא אם כן שאין תלויים בדעת אחרים]. **כו.** דאיתא בשלחן ערוך (שם סעיף ו) וז"ל, מוכרים בית הכנסת וכן שאר דברים שבקדושה ואפי' ספר תורה וכו' להשיא יתומים בדמיו. וכתב המגן אברהם וז"ל, וה"ה יתומות (ר"מ אלשקר סימן עב) וכן נ"ל מוכח מדקאמר הגמ' הטעם משום לא תוהו בראה לשבת יצרה ולא קאמר משום פרו ורבו, אלא דפרו ורבו לא שייך באשה מושא"כ לשבת יצרה, עכ"ל. **כז.** וז"ל, דנלענ"ד פשוט דכמו דאיכא עשה לכהנים לברך את ישראל, הכי נמי איכא מצות עשה לישראל להתברך מן הכהנים. וכן מצינו בכל מקום, אף על גב דבתורה אינו מפורש הצווי אלא על העושה, המצוה על שניהם, כגון ביבם "יבמה יבא עליה" והמצות עשה גם עליה וכו'. שוב מצינו מפורש בספר חרדים שכתב כן שהעשה נמי על ישראל להתברך, עכ"ל. **כח.** ר"ל דלהכי תקנו שישאל הכהן את הישראל 'במאי בעית טפי' לגלות דעתו שרוצה לקבל דמי הפדיון, כדי שאז יוכל הישראל לברך על הפדיון. דלולא זה אין לו לברך כיון שתלוי בדעת אחרים. **כט.** אינו ברור מה כוונת המחבר בציון זה ואפשר שכוונתו לפתחי תשובה (שם ס"ק טו) שהביא מחוט השני (סימן צב) דאין הפירוש בשאלת 'במאי בעית טפי' שנותן לו הברירה, שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה. עיי"ש מה שביאר בזה, ובמה שהעיר השערי תשובה על דבריו. וכאן כתב טעם מיוחדש במנהג זה, דהיינו כדי לאפשר לאב לברך על הפדיון. **ל.** רב מנגיד וכו' ועל דמקדש בלא שידוכי. **לא.** רצונו לומר עוד תשובה על הטעם שאין מברכין על תשמיש כיון שתלוי בדעת האשה. דכמו שבפדיון הבן מברך האב מאחר שהכהן גילה דעתו שרוצה לקבל דמי הפדיון, הכי נמי כיון שאין קידושין בלא שידוך, דהיינו הסכמת האשה, ודרך ארץ שלא לבעול בלא פיוס, שפיר יכול לברך על קידושי ביאה ועל ביאה בכלל. **לב.** בא לענות על הטעם השני

אמנם אשר באמת אין מברכין זהו מטעמא אחרינא שהביאו, לאשר אין עשייתה גמר מצותה, שהעונה היא אך הכשר מצות פריה ורביה והמצוה כשילדי בן ובת. ראה רמב"ם (ברכות פרק יא לג). אבל יבום ליד, אף שתכלית המצוה היא להקים שם לאחיו, עכ"ז הן גם אם לא ילדה יבמתו הימנו קיים מצותו ולא פגע חלילה באיסור אשת אח, הרי שהכניסה כשהיא לעצמה, מצוה. ועיין בגמ' (יבמות כ, ב), גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה, וברש"י שם, שמוכח שהכניסה עצמה מיחשבה גמר מצותה, ולכן שפיר יברך (ה).

והנה בהגהות מיימוני (אישות פ"ג הלכה כג אות ס) כתב, שלכן מברכין ברכת אירוסין אחרי האירוסין, שמא לא תתרצה לי. וכן כתב האבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם ד"ה

❦ ברכת מרגליות ❦

(ה) יעוין במבוא לספר האשכול מהראב"ד (הערה ה) שהביא תשובת אבן פלאט שאין מברכין על החליצה, דמצוה הבאה בעבירה היא, דעבר על עשה דיבום. וכן אין האשה מברכת על חליצה ויבום, דלא מיפקדא אפריה ורביה. אבל הרשב"א (ש"ת ח"א סימן יח) כתב הטעם, שאין מברכין על מצוה שעיקרה

אינה מצוה, כחליצה ויבום שהעיקר משום פריה ורביה והיא אינה מצווה על פו"ר וכו'. שמעתי מקשים, שלא היה צריך להוסיף עוד 'והיא אינה מצווה על פריה ורביה', דאפי' מצווה נמי, כיון שעיקר המצוה באה אחריה אין מברכין על הראשונה וכו', ע"כ מהמבוא לאשכול, עיי"ש שהאריך.

❦ תוספת ברכה ❦

שלא תקנו ברכה על תשמיש כיון שנהנה, ומוכיח שאף במצות שיש בהן הנאה גופנית לאדם, מ"מ שפיר מברכין עליהו, כגון אכילת קדשים, קרבן פסח ומצה. וכן בירכו על אכילת המן בשבת, אף שנהנו מאכילתו. לג. כוונתו כפי הנראה למש"כ שם (הלכה ח) וז"ל, כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר אינו מברך אלא בשעה שעושה הצווי האחרון. לד. מיישב הטעם שמברכים על ביאת יבמה, כפי שהביא לעיל מהרמ"א (אה"ע סימן קסו סעיף ט), בשונה מכל ביאה. לה. מבואר בגמ' שם שאסרו לייבם שניות לעריות וחייבי לאוין ועשה, אף שמן התורה מתייבמות, והוא משום שגזרו על ביאה ראשונה משום ביאה שניה. כלומר, שלא הותר ליבם לבוא על יבמתו האסורה עליו, אלא רק בפעם ראשונה שאז מקיים עשה דייבום [כמבואר בפירוש רש"י], אבל לא בפעם שניה דאינו אלא רשות. ומ"מ קמ"ל שבביאה ראשונה כבר מקיים העשה דייבום, דאל"ה אף ביאה ראשונה היתה אסורה עליו. לו. ז"ל ההגהות, אבל במלכיות אלו אין המקדש מברך אלא אחר, ולפיכך נהגו שאין מברכין אלא אחר האירוסין. וכו' וכן הנהיג מו' רבינו שי' [המהר"ם מרוטנבורג] וכן השיב לי בתשובה, שבזה הוא רואה מנהג אבותינו ומנהגנו, מהאי טעמא כיון שאין המצוה מוטלת על המברך, ועוד דלמא הדרי בהו לאחר שברך ונמצא ברכה לבטלה. והא דאמרינן כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן היינו כשהמצוה מסורה ביד המברך, עכ"ל. וצ"ע דמשמע קצת שרק במקומות שאחר מברך יש לחוש לכך. ושמו הטעם השני כתבו לכל מקום, אף לנוהגים שהמקדש מברך, דסו"ס יש לחוש שהאשה לא תתרצה לקבל קדושה. אמנם ב'ספר מנהגים דבי מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג' (עמ' פא) כתב וז"ל, וצריך לקדש תחילה ואח"כ יברך בו ברכת אירוסין, לפי שאין בידו לקדש. אבל בארץ מערב שהחתן מברך בעצמו, יברך תחילה, עכ"ל. הרי להדיא דבמקום שהחתן בעצמו מברך לא חייש מהר"ם שהאשה לא תתרצה, וצ"ע.

גרסי' בפרקא לז' בברכת להכניסו שמברך אח"כ. ועיין באבן העזר (סימן קסו סעיף ט"ח) שהבא על יבמתו צריך לברך אח"כ, וזהו משום שאין היבמה גמורה ליבם לט' (עיין נדרים עד, א). ולפ"ז הן גם בצדקה וכמוה, מצוה שקיומה תלוי גם בדעת אחרים, שלא יוכל לברך מקודם, למה לא תקנו שיברך אח"כ.

אמנם הן תכלית אירוסין ונשואין להקים שם בישראל, והוי עוד עובר לעשייתן קצת (ו). וכן ברכת להכניסו כל עוד שלא פרע כיון דמל ולא פרע כאילו לא מל (שבת קלז, ב) (ז). ולכן היה האריז"ל מזכה העירוב אחר

❦ ברכת מרגליות ❦

(ו) ויותר נראה כדברי הראב"ד (אישות פ"ג הלכה כג) והרא"ש בכתובות (פ"א סימן יב) שברכת אירוסין אינה ברכת המצוה אלא ברכת השבח, שיוכל לברך גם לאחר הקידושין. עיין כסף

משנה (תפלה פ"ז ה"גמא), ויעויין בנודע ביהודה (אה"ע סימן סו"מ) וחתם סופר (או"ח סימן נדמג).
(ז) עיין ש"ך (יו"ד סימן רסה ס"ק א"ד). ומברכתו של אדם שמברך אחרי החיתוך, נראה כי

❦ תוספת ברכה ❦

לז. וז"ל, ואם תאמר והרי ברכת אבי הבן שמברך להכניסו וכו' אחר המילה ולא הוי עובר לעשייתה. ויש לומר משום דחיישינן שמה תתקלקל המילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה, עכ"ל. לח. הרמ"א שם כתב, י"א שהבא על יבמתו צריך לברך אשר קדשנו במצותיו וציונו על באת יבמה, עכ"ל. ולא כתב אם קודם ביאה או לאחריה. אמנם הבית שמואל (שם ס"ק יא) כתב וז"ל, עיין בטור בשם העיטור דמברך אחר הביאה ומשמע הטעם דחיישינן שמה תחזור היא ותמאן בו והוי ברכה לבטלה, עכ"ל. וכן כתב הט"ז (שם ס"ק ז). לט. עיין נדרים שם ד'אין יבמה גמורה ליבם', היינו שאינה קנויה לו לגמרי קודם הייבום, דלכך אינו מפר נדריה, וכדפירש רש"י שם שאין הבא עליה נהרג כבא על הארוסה. ונראה שהרב המחבר השתמש בלשון זו למליצה, ובאמת הטעם כאן מבואר שלא לברך קודם ביאה, משום דחיישינן שמה תחזור בה ותמאן בו. והיינו הסברא שכל שתלוי בדעת אחרים לא תקנו ברכה, כמו שכתב הוא עצמו בהמשך הדברים. מ. ז"ל הרא"ש שם, ונ"ל כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה וכו', וברכה זו נתקנה לתת שבח להקב"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העמים וצונו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות, עכ"ל. אמנם הראב"ד הנזכר כתב וז"ל, אין אנו אומרים כן, אלא מקדש ואחר כך מברך, והטעם מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים שאם תמשך האשה ולא תרצה לקבל הרי הברכה לבטלה, עכ"ל. וצ"ע מה שציין הרב המחבר לדברי הראב"ד, שהרי הראב"ד לא כתב אלא הטעם שמברכים אחר הקידושין, דהוא מחמת החשש שמה לא תתרצה האשה לקבל קידושיה, אך לא הזכיר שהיא ברכת השבח. מא. כתב שם לגבי ברכות השחר, שאף שבגמ' נסדרו על סדר ההשכמה, מ"מ אנו ממתנינים עם אמירתם כיון שאין ידינו נקיות וכתב וז"ל, והא דאמרין כל הברכות מברך אותם עובר לעשייתן, היינו ברכת המצות שאומר בהם וצונו, צריך לברך תחלה להקב"ה על מה שצונו וקרבתו לעבודתו, אבל ברכות של הודאה ושל שבח כגון אלו יכול לברך אח"כ. מב. נראה כוונת הרב המחבר למש"כ במהדו"ת (אה"ע סימן פא) וז"ל, ומעתה ברכת אירוסין שאינה ברכת המצות ממש והרבה פוסקים שפסקו אפי' לכתחלה א"צ עובר לעשייתן ולדין עכ"פ בדיעבד מברך אח"כ. מג. כתב שם שסברת הרשב"א שאין מברכים על הצדקה שמה לא יקבל העני, לא שייכא גבי קידושין, דהתם אם לא ירצה העני לקבל אין כאן מצוה כלל, משא"כ גבי קידושין שמצוה לישא אשה בכל אופן, ולא מצינו לחוש שמה ישתנה דבר בין ברכה לקיום המצוה, כמו שלא חוששים שמה יאנסוהו גויים אחר ברכת הלולב ולא יוכל לקיים המצוה. מד. וז"ל, משום דיש פוסקים לברך קודם המילה משום דכל מצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן, ויש פוסקים לברך אחר המילה דשמה ימלך המוהל ולא ימול והוי ברכה לבטלה, הלכך מברכים